

Karmína

Den ukrainska arbetarklassens tragedi

Ur *Europe-solidaire Sans Frontières*, 11 juli 2022.

Marxistarkivet har under det senaste halvåret noga bevakat det ryska anfällskriget mot Ukraina från olika vinklingar och redovisat krigets politiska, ekonomiska, militära och andra konsekvenser för såväl Ryssland och Ukraina som resten av världen.

Dagens krig en fortsättning av ett krig som började redan 2014, med den ryska annekteringen av Krim och det ryskstödda upproret i östra Ukraina.

En viktig aspekt som tyvärr har fått ganska styvmoderlig behandling är utvecklingen av Ukraina efter landet 1991 bröt sig ur den Ryska federationen och förklarade sig som en självständig och suverän stat. Sedan dess har samhällsutvecklingen varit mycket stormig, med ekonomiska svårigheter, utbredd korruption och ständiga politiska kriser, och där i synnerhet Moskva försökt påverka utvecklingen med både morot och piska. Men alltsedan 2014 har det i stort sett bara varit piskan som använts.

Den följande välskrivna, balanserade, intressanta och lärorika artikeln om Ukraina efter självständigheten tittar närmare på främst Ukrainas utveckling. Efter artikeln följer ytterligare lästips som på olika sätt kompletterar historiken.

Martin F

I slutet av 1965 skickades en upprörd samizdat – på ukrainska: samvydav – till byråkratin i det ukrainska kommunistpartiet. Den hade rubriken ”Internationalism eller russifiering?” och hävdade att det bakom fasaden av broderlig samexistens mellan folken i Sovjetunionen dölde sig en storrysk chauvinism, som förhindrade en verklig utveckling av nationell kultur, tryckte ner de icke ryska folkens historia, gynnade russifiering och uppmuntrade ukrainofobi. Med hänvisning till texter av Lenin sades att detta var resultatet av att ”leninismens syn på partipolitiken och den nationella frågan vänts helt upp-och-ner på, en förändring som genomförts av Stalin på 1930-talet och sedan fortsatts av Chrusjtjov det senaste årtiondet”.¹

Författare till pamfletten var Ivan Dzjuba från oblasten Donetsk, ukrainsk litteraturkritiker och dissident, som gick bort för bara en kort tid sedan – den 22 februari i år. Angreppet på Kyiv inleddes bara två dagar senare.

Företrädare för Ryssland har presenterat en rad olika argument för att motivera och rättfärdiga invasionen. Deras betoning av olika mål för den så kallade specialoperationen förändras också, från att skydda de självutnämnda ”folkrepublikerna” i öster till ”denazifiering” och ”demilitarisering” av Ukraina, till regimförändring eller att skapa en korridor från Donbas till Transnistrien. Ett centralt budskap har dock så småningom utkristalliserats: för det första att Ukraina som stat inte har något existensberättigande, i varje fall inom nuvarande gränser, och för det andra att det i själva verket inte finns någon speciell ukrainsk nation, den är bara en del av den treeniga ryska nation, som också omfattar storryssar (dvs ryssarna), belarusier och lillryssar (dvs ukrainare och rutener).*

¹ Manuskriptet publicerades på engelska 1968, delvis tack vare den slovakiske Ukrainakännaren Juraj Baca (1932-2021), som bidrog till att göra det känt i väst. Han dömdes senare till fyra års fängelse i Tjeckoslovakien. En senare översättning till engelska finns tillgänglig online.

* Se t e x Putins tal i juli 2021: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#) – Red

De ryska styrkornas agerande i de ockuperade områdena återspeglar detta. Soldaterna avlägsnar skyltar på ukrainska och alla former av ukrainska symboler. Agenter från FSB [säkerhetstjänsten] förhör rektorer och lärare. Den spirande militärt-politiska administrationen har meddelat att utbildningssystemet ska anta den ryska undervisningsplanen och helt ske på ryska. Många flyktingar som passerat ”filtreringslägren” finner att de hamnat flera tusen kilometer hemifrån, långt in på ockupanternas territorium. Det spekuleras om att de existerande ”republikerna” samt tänkbara nya former av det slaget (t ex i oblasten Cherson) kan komma att bli delar av ryska federationen.²

Det pågående kriget mot Ukraina är ett uttryck för *irredentism* [strävan till återförening med en annan nation, ö.a.]: målet är att till imperiet (”federationen”) återföra ett område som man betraktar som sitt eget. Enligt den uppfattningen har Ukraina bara tillfälligt förlorats och har en befolkning som kort och gott glömt bort sin sanna nationella identitet. Teorin bakom denna konflikt, och sättet att verkställa den, är samma storryska chauvinism, som Dzjuba vände sig mot. Emellanåt kommer den till uttryck i sin klassiska, tsaristiska och ortodoxa form, vid andra tillfällen använder man sig av ett stalinistiskt bildspråk, där kulten av det stora fosterländska kriget spelar en central roll. En bisarr blandning uppstår. Den nya symbolen för den ockuperade oblasten Cherson har sin bakgrund i tsaristisk symbolik. Samtidigt använder sig ockupanterna också av röda fanor med den hammare och skära, som en gång bebådade undergången för dynastin Romanov. Detta sammelsurium går bara att få något vettigt ur om man inser att den gemensamma nämnaren är storrysk chauvinism.

Den nationella frågan, som var så central för de revolutionärer som verkade på samma territorium för drygt hundra år sen, har en nyckelroll i detta krig. Därför framstår denna konflikt för en del som anakronistisk, som något som inte har någon plats i dagens Europa. De senaste sjuttio åren har de flesta länderna i Europa enbart upplevt konflikter med bakgrund i nationellt självbestämmande i form av de antikoloniala uppror, som ägde rum i den Globala Södern (dvs raden av krig i Afrika eller Sydostasien) eller i form av separatistisk kamp av betydligt mindre intensiv karaktär (t ex på Nordirland eller i Baskien). Den blodiga upplösningen av Jugoslavien är kort och gott bortglömd, om än orättvist. Precis som de sex krig som 1991-2000 bidrog till att den jugoslaviska federationen upplöstes måste Rysslands invasion av Ukraina ses i ett sammanhang av omvandlingen av ”statssocialismen” och dess oförmåga att kunna lösa den nationella frågan i de forna områden som utgjorde det ryska imperiet och Österrike-Ungern.

De djupa kriser och ekonomiska och politiska förändringar dessa stater genomgått sedan mitten av 1980-talet har till ytan fört upp de nationella spänningar, som regimerna i östblocket försökte kontrollera. Nationalismen – från sina extrema chauvinistiska versioner till ”fredliga”, medborgerliga – spelade också stor roll som drivkraft för rörelserna mot de stalinistiska regimerna. Den upplevde en ny renässans på den politiska arenan i de nya staterna. Den stillsamma uppdelningen av Tjeckoslovakien i Tjeckien och Slovakien eller den fredliga ”återföreningen av den tyska nationen” efter Berlinmurens fall var undantag. Sovjetunionens upplösning ackompanjerades av en rad väpnade konflikter, från sammandrabbningar mellan demonstranter och polis och armé till de brutala krigen i Tjetjenien. Rysslands krig med Ukraina, som startade 2014, är en fortsättning på detta och invasionen i februari 2022 bara en eskalering av en existerande konflikt.

Det pågående kriget går bara att förstå mot bakgrund av den ukrainska kapitalismens utveckling och särdrag. I denna text ska vi följa spåren från Ukrainas självständighet och uppkomsten av regionala och sektoriella ”klaner” inom kapitalistklassen, där delar hav nära

² Ett annat alternativ är att integrera Ukraina eller den ockuperade delen av det som en halvt självständig del av den s k Enhetsstaten, en övernationell enhet där idag Ryska federationen och Belarus ingår.

band till den ryska federationens ekonomi. På det politiska området tog sig kampen mellan dessa klaner uttryck i att man siktade in sig på lukrativa positioner, som gav tillgång till statens rikedomar. Den nationella frågan – delvis av historiska skäl – blev en del av denna kamp och utnyttjades av oligarkerna för att mobilisera kring sina olika projekt. Medan klanernas makt fungerade som en broms på den *ekonomiska* utvecklingen utgjorde rivaliteten mellan dem basen för *politisk* instabilitet. Den senare kulminerade 2013-2014 med Euro-majdan, bildandet av självutnämnda ”republiker” i Donbas samt början till en militär konflikt med Ryssland. I en senare artikel ska vi analysera både den utmaning den pågående invasionen innebär för arbetarna i såväl Ukraina som Ryssland samt försöka peka ut hur de ska ställa sig till konflikten.

Klankapitalism

Ukraina blev självständigt 1991 efter en folkomröstning där över 90 procent röstade för.³ Fram till 2014 godtog Ryssland Ukrainas existens som någon form av ”begränsad suveränitet”. Ukraina var ekonomiskt bundet till sin större granne⁴ och Ryssland kunde utnyttja sina lokala klienter till att påverka den politiska utvecklingen. Turbulens rådde där sedan en längre tid.

Den ekonomiska övergångsperioden, då Ukraina i viss utsträckning följde råden från Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken, skapade snabbt en ny kapitalistklass. Till att börja med bestod den främst av ”röda direktörer” (dvs stalinist-regimens kader av företagsledare) och senare också av breda skikt ur den tekniska intelligentsans led, olika delar av statsapparaten och undre världen. 1990-talet var ett sant eldorado för denna klass men också ofta rätt riskabel för enskilda medlemmar av den. På både legalt och illegalt vis tog man över nyckelföretag och banker, som man endera plundrade på alla tillgångar eller samlade i enorma holding- och investmentbolag. Vinsterna överfördes till skatteparadis. Samtidigt började klanerna ta kontrollen över medier och politik. I motsats till sina föregångare i den stalinistiska *nomenklaturan* lyckades man också rätta in sig med den globala kapitalistklassen, åtminstone vad gäller konsumtionsvanorna (yachter och lyxiga egendomar utomlands, privata jetflygplan samt genom privata investeringar på de internationella finansmarknaderna).

Samtidigt fortsatte Ukrainas BNP att sjunka hela tiden i reala termer – fram till år 2000. Medellivslängden sjönk från 70,5 år (1989) till 67,7 år. Icke utbetalade löner⁵, arbete i den informella ekonomin och minskad köpkraft blev vardagsmat för arbetarklassen i Ukraina. Även om ett stort antal strejker, protestmarscher, hungerstrejker och blockader lett till vissa framgångar lokalt (t ex utbetalning av eftersläpande lön, uppskov med privatiseringar, osv) har de inte kunnat förändra den allmänna utvecklingen eller leda till någon bredare rörelse.

En historia som inte skiljer sig så mycket från den ryska.⁶ Den centralisering och konsolidering som Putin genomförde efter finanskrisen i Asien och rubelns kollaps (1997-98) ägde däremot aldrig rum i Ukraina. Putin förstärkte långsamt en del energibolag, byggde upp en

³ Detta utgjorde cirka 76 procent av hela väljarkåren. På Krim var stödet svagast för självständighet, cirka 54 procent av de röstande. I Sebastopol på Krim var stödet 57 procent. I oblasten Donetsk och Lugansk var däremot nära 84 procent för självständighet.

⁴ Så sent som 2013 utgjorde importen från Ryssland 29 procent av hela importen. Exporten till Ryssland för nära 23 procent av all export. 2020 hade siffran sjunkit till 11 respektive 6 procent. Å andra sidan utgjorde 2002 exporten till EU:s 15 medlemsländer en större andel av Ukrainas sammanlagda export än exporten till Ryssland. Sålunda har den ukrainska industrins beroende av rysk gas och olja varit av avgörande betydelse.

⁵ Ett specifikt drag i den ukrainska (även den ryska) övergången var att arbetslösheten officiellt aldrig ens närmade sig 20 procent, vilket varit fallet i Polen (2002) och Slovakien (2001). Arbetare i företag som hamnat i svårigheter fortsatte att vara formellt anställda, utan att få någon lön – trots att de i många fall fortsatte att arbeta. Ibland fick de betalt in natura och inte i pengar.

⁶ I många avseenden påminner det givetvis också om andra östländers historia, bl a Slovakien.

”vertikal makt”, vars ryggrad utgjordes av kadern inom säkerhetstjänsten och olika personliga vänner, och underställde oligarkerna denna struktur. De senare har sedan dess främst kunnat hämta sina vinster från utvinning av fossila bränslen. Kapitalistklassen i Ukraina har däremot fortsatt att vara uppdelad i rivaliserande ”klaner” knutna till specifika delar av ekonomin och geografiska regioner.⁷ Rivaliteten mellan dessa grupper har lett till politisk instabilitet.

Mängden av politiska protester, som ofta även reste krav som hade med sociala frågor och välfärd att göra, sögs hela tiden upp av någon av dessa grupper och deras politiska planer – antingen från allra första början eller så småningom. ”Ukraina utan Kutjma” (2001-2002) och ”Res dig, Ukraina!” (2002-2003) var protester direkt riktade mot president Leonid Kutjma, som varit inblandad i en rad skandaler, bl a mord på en journalist.

”Orangea revolutionen” (2004-2005) var en reaktion på det valfusk dåvarande premiärministern och presidentkandidaten Viktor Janukovitj ägnat sig åt, plus den skumma privatiseringen av det största stålverket i Ukraina, Kryvyj Rih (oblasten Dnipropetrovsk), där Kutjmas svåger varit inblandad tillsammans med den gamle Donetsk-gangstern, Rinat Achmetov. Rörelsen ”Res dig Ukraina!” (2013) var en protest mot president Janukovitj och dennes försök att stärka sin makt. Och till sist var Euromajdan (2014) en reaktion mot hans beslut att inte underteckna associationsavtalet med EU. De mest framgångsrika av dessa rörelser, Orangea revolutionen och Euromajdan, ledde kanske till en förändring av den politiska ledningen, men innebar inte någon större förändring av klanernas ställning, än mindre av klansystemet som sådant. Egentligen innebar de bara att en annan klan inom det inhemska näringslivet kom till makten.

Den ”lumpen-kapitalistiska” konkurrensen, där den ena eller andra grupperingen tog kontroll över staten (och därmed gynnsamma lånevillkor, subsidier och avtal) kan åtminstone delvis förklara varför staten inte klarat av att driva igenom en långsiktig, realistisk utvecklingsplan för landet. Å andra sidan gav det instabila läget visst utrymme för att ett motståndskraftigt civilsamhälle skulle uppstå, exempelvis oberoende fackföreningar, aktivistorganisationer och radikal vänster.⁸

Ryssland behöll inflytande över Ukraina genom att delar av den lokala kapitalistklassen hade materiella intressen av att bevara nära relationer – till exempel avseende försäljning, gynnsamma priser på råvaror (i synnerhet, men inte uteslutande, energiråvaror) eller avgifter för gasöverföring. Den fraktionen var i huvudsak koncentrerad till Donbas, Sovjetunionens tidigare industriella nervcentrum, med en stor ryskspråkig befolkning och födelseplatsen för Stachanovit-”rörelsen”. Under 1990-talet blev det scenen för de blodigaste konflikterna inom kapitalistklassen, centrum för den organiserade brottsligheten – men även epicentrum för den tragedi som den ”gamla” arbetarklassen, framför allt gruvarbetarna, råkade ut för. Masstrejkerna i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet bidrog till att göra slut på sovjetregimen och uppnå självständighet åt Ukraina⁹, men efter en våg av privatiseringar, plundring av olika

⁷ ”Klanernas” historia och struktur skildras i ”The Oligarchic Democracy” av Slawomir Matuszak. Se även ”The Consolidation of Ukrainian Business Clans” av Vjatjeslav Aviutskyj.

⁸ En märklig företeelse i Ukrainas politiska liv var uppkomsten av en rad påhittade vänstergrupper, bildade runt år 2000 av samma krets av personer. Dessa pseudo-organisationer etablerade kontakter med utländska ”internationaler”, främst av den trotskistiska varianten och skaffade sig materiell hjälp eller pengar av dem. Det räckte med att de skrev att de ställde sig bakom deras politiska program och ville bli en ukrainsk eller rysk sektion. Trots personliga sammanträffanden tog det tre eller fyra år för de utländska donatorerna – belåtna över det oväntade uppsvinget för arbetarrörelsen i det forna östblocket – att inse att deras ”samarbetspartners” i själva verket var politiska luredrejure. Skandalen har allvarligt skadat den ukrainska vänsterns anseende internationellt, samtidigt som man också kan förundras över godtrogenheten hos vänstern i väst.

⁹ Beträffande tidigare strejker av gruvarbetarna i Donbas med krav på ekonomiska förbättringar och demokratisering, se dokumentären Perestroika from Below (1989). Senare strejker hade mer uttalade politiska krav, bl a nationellt oberoende. Se intervjun med strejkledare i Donetsk samt en kort dokumentär (med engelsk undertext).

företag och bankrutter stod många utan jobb eller framtidsutsikter. Mellan 1992 och 2013 minskade befolkningen i oblasterna Donetsk och Lugansk med 1,7 miljoner, en dubbelt så stor minskning som i resten av landet.¹⁰

En kortvarig boom

På vågen av den globala boomen i början av 2000-talet började även Ukrainas BNP att växa i reala termer. Denna period av snabb utveckling (2004 hade man en tillväxt på 12 procent) varade till finanskrisen 2008. Exportökningen spelade en särskilt viktig roll. Efterfrågan på metaller och kemiska produkter ökade internationellt och det gjorde priserna också. Ukrainska företag drog fördel av de gynnsamma villkoren för köp av rysk gas och olja. Det växande gapet mellan priset på varor och priset på råvaror var källan till de superprofiter som den lokala oligarkin inhöstade.

Billig arbetskraft och skattefördelar (bl a i de speciella ekonomiska zonerna) lockade också utländska investeringar. Redan 2003 hade Leoni etablerat en fabrik i Stryi (oblastet Lviv), som idag har 7 000 anställda och producerar kablage åt Volkswagen och Stellantis.¹¹ I västra Ukraina uppstod så småningom ett helt kluster av liknande företag, inriktade på fordonskablar. 2005 upphävde domstolarna den skumma privatiseringen av stålverket Kryvorizjstal. I ett nytt anbudsförfarande (direktsänt på tv för att skingra alla misstankar) förvärvade Arcelor-Mittal fabriken för knappt fem miljarder dollar. Det var den största transaktionen i sitt slag. Den nye ägaren mer än halverade antalet anställda, men bibehöll omfattningen på produktionen och satsade nästan lika mycket på att öka produktiviteten som man gjort på att köpa företaget.

Denna period innebar dock inte att Ukraina kunde mäta sig med de övriga östblocks-länderna, vars ställning förbättrats genom medlemskap i EU 2004.¹² Den gamla industribasen i östra Ukraina var främst inriktad på gruvor och metallurgi. Den var starkt vertikalt integrerad och beroende av leverantörer och kunder i andra delar av Sovjetunionen. Efter Sovjets upplösning upphörde de banden. 1990-talets stagnation gjorde stora delar av Ukrainas fasta kapital (byggnader, maskiner, infrastruktur) till en icke konkurrenskraftig börda. Avsaknaden av investeringar, inhemska eller utländska, för att öka produktiviteten eller möjliggöra en omställning av produktionen förvärrade problemen ytterligare. Följden blev att Ukraina trädde in på världsmarknaden främst som en källa till halvfärdiga produkter eller råvaror i behov av ytterligare bearbetning: 2008 utgjorde järn och stål (35 procent), mineraliska bränslen (6 procent) och spannmål (6 procent) huvuddelen av exporten.

Boomen i början av 2000-talet drevs på av inhemska och utländska lån. Finanskrisen 2008 gjorde det svårt för ukrainska företag och banker att få tillgång till finansiering, vilket hotade

Historien runt gruvarbetarnas protester från perestrojkan till 2000 sammanfattas i en essä av Vlad Mychненко med undertiteln ”Ukrainas gruvarbetare och deras nederlag”. Se även hågkomsterna hos Oleg Dubrovskij, en arbetaraktivist från Dnipro, i en intervju gjord 1996 (på engelska), samt hans analys av privatiseringsprocessen av gruvindustrin (på ryska).

¹⁰ En av konsekvenserna av upplösningen av gruvindustrin i Donbas har varit ökningen av illegal gruvdrift i så kallade kopanki. En del av *Workingman's Death*, en dokumentär från 2005, fokuserar på denna företeelse. Det post-apokalyptiska landskapet i oblasten Donetsk skildras i den korta dokumentären, *Life After the Mine* (2013).

¹¹ Det tyska bolaget har också fyra mindre anläggningar i Slovakien.

¹² För detaljer om utländska direktinvesteringar i Ukraina, se analys av det Kyiv-baserade Institute for Economic Research and Policy Consulting. Företag som blivit föremål för utländska investeringar är avsevärt mer produktiva och betalar högre löner än företag med inhemskt kapital. Å andra sidan är handel och finans de sektorer av Ukrainas ekonomi, som fått den största andelen investeringar. Något som komplicerar analysen av olika länders bidrag är att huvuddelen av investeringarna gjorts av skalbolag i skatteparadis, i synnerhet Cypern. En betydande andel av dem kan vara investeringar som i själva verket är ukrainska (dvs för att få större skattemässiga fördelar) eller ryska. Det har beräknats att den verkliga volymen ryska investeringar därigenom är (eller var) fyra gånger större.

deras solvens. När krisen i slutet av 2008 spred sig till industrin globalt upphörde också efterfrågan på ukrainska råvaror. Produktionsnedskärningar och avskedanden undergrävde i sin tur inhemsk efterfrågan. Till råga på allt upphörde Ryssland 2009 att förse Ukraina med naturgas till rabatterade priser.¹³

Krisen ledde till ett plötsligt slut på den korta perioden av tillväxt. Ukrainas ekonomi krympte med 15 procent och hamnade i långvarig stagnation. Så sent som 2019 (dvs före pandemin) var landets BNP i reella termer bara 85 procent av vad den varit under höjdpunkten före 2008.¹⁴ Bilindustrin, som varit löftesrik, blev ett av offren för krisen. År 2000 tillverkades bara 30 000 fordon i Ukraina, strax före krisen var siffran över 400 000. Men drygt tio år efter krisen står bilfabrikerna i Ukraina i stort sett stilla. 2019 tillverkades bara 7 000 fordon.¹⁵

Krisen fördjupade Ukrainas beroende av de internationella finansiella institutioner man börjat frigöra sig från. 2008 var landet i behov av ett akut lån från Världsbanken (800 miljoner dollar) enbart för att kunna täcka statens budgetunderskott. Genom ett stand by-avtal med IMF fick man ytterligare 16 miljarder, i huvudsak för att klara av andra fordringar. Programmet fick avbrytas 2009 – och mot Valutafondens rekommendationer – när den ”västvänlige” presidenten Jusjtjenko gick med på en ökning av minimilöner och pensioner, som naggats hårt i kanten under krisen. Trots att den nye (”ryskvänlige”) presidenten Janukovitj återupptog förhandlingarna och försökte reda ut det hela, återkom samma problem 2011 då landet, som han fortfarande var ledare för, vägrade gå med på att avskaffa subsidierna för hushållens gaspriser.

Integration med EU: Förhoppningar och verklighet

Kapitalistklassen i Ukraina hade skaffat sig betydande rikedomar, men hade inget intresse av, eller förmåga, att driva igenom någon modernisering eller kapitalistisk utveckling. Dess metod för ackumulation baserades på plundring av de tillgångar man ärvt av *l'ancien régime* och som stod till förfogande tack vare den politiska kontroll man hade över staten, inklusive de regionala strukturerna. Trots att den var splittrad i olika grupperingar – där en del förordade närmande till Ryssland och den post-sovjetiska sfären, medan andra förespråkade integration i EU:s strukturer – var den i stort fastlåst i en underdånig position gentemot utländska kreditgivare. I själva verket var hela modellen av ”politisk ackumulering” beroende av deras goda vilja. Hela tiden är det den ukrainska arbetarklassen som fått axla bördan av den finansiella disciplinen, främst i form av fattigdom och nedskärningar inom den offentliga sektorn. Men samtidigt har långivarnas rekommendationer tillämpats selektivt för att inte äventyra intressena hos den nationella kapitalistklassen eller den härskande gruppen där. Följden är att Ukraina efter 30 år av omvandling har drygt 3 000 statliga företag av vilka 1 300 fortfarande är fullt verksamma.¹⁶ Samma självbevaringsdrift hos den ukrainska bourgeoisie uppdagades när IMF:s rekommendationer riskerade att hota samhällsfreden – som t ex med den tidigare nämnda höjningen av minimilönerna.

¹³ Detta var en del av en mer komplex historia av handelskonflikt, som vi inte kan gå in på här. 2010 förhandlade Ukraina till sig ett något mer fördelaktigt gaspris (i utbyte mot att leasa ut militärbasen i Sevastopol fram till 2042), men det nya priset var i alla fall högre än vad som varit fallet före krisen 2008.

¹⁴ Jämförelsen med 1991 är än mer chockerande: nästan trettio år senare är Ukrainas reella BNP bara 70 procent av vad den var vid starten. Givetvis kan sofforna över BNP vara förvrängda på grund av den roll den informella ekonomin intar. För värderingar av den informella ekonomins storlek på 1990-talet, se Ulrich Thiessens artikel. Men kontrasten med grannländerna, inklusive många delar av det forna Sovjetunionen, är ändå enorm. Se även minskningen av tillverkningsindustrins andel av BNP sedan 2008.

¹⁵ Som jämförelse kan nämnas att Slovakien 2008 tillverkade cirka 575 000 bilar och 2019 nästan dubbelt så många. Upplösningen av bilindustrin i Ukraina har flera orsaker: förlust av marknader i öst, sänkta tariffer på bilimport i enlighet med världshandelsorganisationen WTO:s regler samt brist på investeringar och dålig konkurrenskraft gentemot utländska tillverkare.

¹⁶ Så sent som 2020 verkade 1 600 av dem och svarade för 10 procent av Ukrainas ekonomi.

Ukrainska arbetare har varit extremt rörliga sedan 1991. Tiotusentals har sett sig om efter arbete i Ryssland, Polen eller Tjeckien, men även längre västerut. Förutom det rent pekuniära (redan före krisen svarade återsändning av pengar för 5 procent av landets BNP) skaffade sig ukrainska arbetare också kunskaper om andra levnadsvillkor. Därmed kunde de se vad det innebar att arbeta och bo i olika länder. De avsevärt högre lönerna i EU-länder var särskilt lockande för folk från jordbruksbygderna i västra Ukraina. Kanske var det orsaken till att en del av befolkningen hellre ville se integration med EU än närmare relationer med post-sovjetiska länder. I en opinionsmätning i september 2012 var förhållandet mellan de synsätten 32 till 42 procent. Ett år senare när undertecknandet av ett associationsavtal mellan Ukraina och EU tycktes nära förestående hade det ändrat till 42 procent mot 37.

Vad kunde ukrainska arbetare förvänta sig av integrationsprocessen? Associationsavtalet innehöll en ”Djup och omfattande överenskommelse om frihandel” (DCFTA), som var tänkt att ge ukrainska företag bättre tillgång till den europeiska marknaden (och vice versa), vilket skulle underlätta export och locka investerare. Det skulle också ha gjort det lättare för ukrainska medborgare att resa till EU-länder, även om de – tills vidare – fortfarande skulle behöva tillfälliga arbetstillstånd. Avtalet skulle också innebära en period då ukrainsk lagstiftning och normer (bl a inom industrin) skulle anpassas till vad som gällde inom EU i syfte att göra ukrainsk lagstiftning mer kompatibel med europeisk.

Avtalet hade inneburit att man förlorat möjligheterna att skydda den inhemska marknaden mot europeisk konkurrens genom tullar. Även om EU inte satte som villkor att Ukraina skulle följa alla IMF:s rekommendationer (t ex avskaffande av gassubsidier, en mer flexibel penningpolitik, balanserad budget, minskade offentliga utgifter) sågs de ändå som betydelsefulla för att kunna reformera och modernisera landet. Sammanfattningsvis handlade avtalet inte om någon välgörenhet. Ukraina skulle få betala ett pris och det skulle i sin tur vara arbetare och pensionärer som fick stå för det.

Vänstern i Väst framställer emellanåt situationen i Ukraina 2013 i mycket förenklade termer: landet påstås ha haft att välja mellan två lika dåliga alternativ, EU:s ”nyliberala projekt” och fortsatt rysk dominans. För Ukrainas arbetare kan det emellertid ha sett annorlunda ut. De hade varit med om drygt 20 år av omvandling som inte fört mycket gott med sig. Chockterapi i Polen i början av 1990-talet var brutal, men de förändringar Donbas, exempelvis, genomgick under samma period var minst lika brutala. Om det i Polen senare ledde till obestridliga förbättringar av inkomster och levnadsförhållanden stagnerade Ukraina bara eller gick tillbaka. Det stämmer att t ex även italienska och spanska arbetare fick tåla frysta eller sänkta reallöner efter 2008 och att åtstramningspolitiken efter krisen, som drevs igenom av IMF och EU, skar ner på offentlig service. Men ur ukrainskt perspektiv – i synnerhet i de mindre utvecklade regionerna där – var levnadsstandarden i Väst fortfarande ytterst tilltalande. Kanske till och med till det pris en svår omstrukturering av landets ekonomi skulle innebära.

Å andra sidan handlade associationsavtalet inte om någon anslutning till EU, eller att Ukraina blev kandidatland.¹⁷ 1995 hade Chile undertecknat ett liknande avtal, men ingen tror väl att det landet skulle få medlemsstatus. I Ukrainas fall talades det om ett närmande – men utan någon tidsplan för när man skulle få följa den polska utvecklingen. Dessutom hade Polen och andra forna östblocksländer gått med i EU i ett helt annat läge: från en annan startposition och med ett annat EU. För det första hade de redan fullbordat övergångsprocessen, som Ukraina aldrig riktigt lyckats med, och deras ekonomier låg klart över produktivitetsnivåerna 1989. För det andra hyste EU fortfarande illusioner om att strukturella skillnader mellan medlems-

¹⁷ Inte heller i det avtal som Ukraina undertecknade senare (efter Euromajdan) nämns något om medlemskap i EU. Först i juni 2022, mitt under kriget, beviljades man kandidatstatus.

stater inte var något att bry sig om. Före skuldkrisen och i perspektivet av den ekonomiska boom som inte tog slut förrän 2008 såg det ut som att den sortens obalans inte kunde hota hela projektet. Ett eventuellt medlemskap för Ukraina, även om det fanns på dagordningen 2013, skulle ha hanterats betydligt försiktigare än vad som varit fallet med de kandidatländer som anslutit sig tidigare – till exempel 2007 (Bulgarien, Rumänien).

Men EU hade sina skäl att få till stånd avtalet för att i varje fall hålla levande ett vagt löfte om framtida medlemskap för att dra in Ukraina närmare i ett vidare europeiskt samarbete. Man skulle ha fått tillgång till en reserv av skolad arbetskraft och en betydande inre marknad, gynnsammare råvarupriser för europeisk industri och förbättrade investeringsmöjligheter i Ukraina. Man visste också att detta skulle irritera Ryssland, eftersom det landets ställning i regionen skulle försvagas. Den utvecklingen var också politiskt intressant för USA.

Så länge som Ukraina befann sig i den gamla intressesfären var direkt införlivande med Ryssland bara något som existerade i marginalen av rysk politik. Associationsavtalet – och utsikterna, om än grumliga, till ett framtida medlemskap i EU – innebar en klar risk för att den ”Lillryska satelliten” skulle lämna omloppsbanan. Strax innan associationsavtalet undertecknades förklarade den ryske presidentens rådgivare för regional ekonomisk integration, Sergej Glazijev, att Ryssland inte kunde garantera Ukrainas ”status som stat” om avtalet blev verklighet och att man kunde tänka sig att intervensera till förmån för ”pro-ryska regioner”. Strax dessförinnan hade Ryssland redan inlett ett handelskrig som åsamkade Ukrainas ekonomi stora skador. I sista minuten backade president Janukovitj ut ur avtalet på hösten 2013. I stället accepterade han ett ryskt erbjudande, som innebar att Ryssland gradvis köpte ukrainska statsobligationer till ett värde av 15 miljarder dollar och en prissänkning på gas med en tredjedel.

Detta alternativ gjorde det möjligt att täcka den mest akuta skuldbördan och förbättra läget för Ukrainas industri. I motsats till IMF:s program (åtstramningspolitik) och associationsavtalet i sig (gradvis öppning av Ukrainas ekonomi, närmande på lagstiftningsområdet, osv) fanns inga villkor. Det talades om att Ukraina kunde ansluta sig till en tullunion med Ryssland och andra post-sovjetiska stater, som var på väg att bilda en Eurasiatisk Ekonomisk Union (EEU). Denna framställdes som ett alternativ till EU med fri rörlighet för individer, kapital och varor mellan medlemsstaterna. Än så länge har resultaten emellertid varit blygsamma, milt uttryckt, förutom att Ryssland dragit nytta av tillgången på billig arbetskraft från tidigare sovjet-republiker. I stort innebar det ryska alternativet att Ukraina skulle få behålla status quo: undvika statsbankrutt, återställa gynnsamma priser på gas och behålla fördelarna för den kapitalistiska gruppering som haft mest nytta av kontakterna med Ryssland (och som Janukovitj var representant för). Däremot innebar det inte något verkligt program för kapitalistisk utveckling.

För några var detta oacceptabelt. Presidentens beslut, som kom efter upprepade försäkringar om att Janukovitj var med på Ukrainas pro-europeiska inriktning, ledde till intensiva protester på Självständighetstorget i Kyiv. Förändringar av vallagarna, ökad repression och allmänt stärkande av maktställningen för Janukovitjs Regionernas parti bidrog också till missnöjet. Det ledde snabbt till omfattande oroligheter och slutligen till att hans regim föll. Ukraina hade farit iväg bortom all kontroll. Glazijevs varningsord skulle snart komma att besannas.

Den nationella frågan

I efterdyningarna till Euromajdan och kriget i Donbas har de nationella spänningarna i Ukraina kommit att stå i fokus. De har emellertid en lång historia bakom sig.¹⁸ Redan 1992

¹⁸ Givetvis går det mycket djupare än så. Dock har vi inte möjlighet att här gå in på Zaporizjia-kosackerna, Taras Sjevtsjenko eller tsar Alexander II:s dekret, vilket direkt förbjöd det ukrainska språket i skrift och utbildning. Fortsättningsvis kommer vi bara att behandla perioden efter Ukrainas självständighet 1991. Likväl några rader

utropade det lokala parlamentet på Krim självständighet och, under de efterföljande förhandlingarna, skaffade sig större autonomi och speciell ekonomisk status för hela regionen. Åren därpå förekom demonstrationer och protester med flera tusen deltagare där man krävde ytterligare eftergifter, självständighet och anslutning till Ryska federationen. Det har också förekommit förslag om att göra ryska till officiellt språk på halvön. Vad beträffar Donbas var de strejkande gruvarbetarna redan 1989 ganska skeptiskt inställda till nationalismen bland kollegorna i oblasten Lviv, de föredrog att lyfta fram ekonomiska krav.¹⁹ 1994 hölls en icke bindande ”folkomröstning” i oblasterna Donetsk och Lugansk om att göra Ukraina federalt, ryska språkets ställning och integration med Samväldet av oberoende stater. Tio år senare sade stadsfullmäktige i Lugansk ja till att hålla en folkomröstning om bildande av en ”Autonom republik i sydöstra Ukraina”. En demonstration med 70 000 deltagare i Donetsk dömde ut Orangea revolutionen som en kupp. Om denna gick hela vägen ut krävde man bildande av en oberoende republik inne i Ukraina, precis som Krim. De förslagen fick emellertid inget större stöd och utvecklades aldrig till några massrörelser.

Precis som många andra enheter som uppstått ur östblockets ruiner letade Ukraina efter en nationell identitet, som kunde utgöra grund för processen med att skapa en ny nationalstat. Och precis som i andra länder hittades en sådan identitet hos de historiska antikommunistiska rörelserna till höger eller inom extremhögern. I Slovakien ägnade sig arvtagarna till *Ludáks* efter november 1989, med stöd av återvända exilslovaker, åt att rehabilitera klerikal fascism och dess ideologiska föregångare. Högern i Kroatien började ägna sig åt att rentvå minnet av Ustasja. Nationalisterna i Ukraina vände sig i sin tur till lokala antisovjetiska rörelser och deras väpnade enheter, vars medlemmar under en tid samarbetat med Nazityskland och varit villiga medhjälpare till Förintelsen.²⁰ De första minnesmärkena och gator uppkallade efter medlemmar i Organisationen för ukrainska nationalisterna (OUN) och Ukrainas upprorsarmé (UPA) började bli synliga redan i början av 1990-talet tillsammans med revisionistiska ”historieböcker”, som förminskade den roll OUN och UPA haft i pogromerna i Lviv 1941 eller den etniska reningen i Volynien 1943. I utkanterna av det politiska spektrumet bildades organisationer, som på det personliga planet stod för en kontinuitet med OUN och UPA.²¹

om den historiska bakgrunden: efter oktoberrevolutionen upplevde Ukraina – förutom ett blodigt och komplicerat inbördeskrig – en kort period av intensiv utveckling av lokal kultur och språk, samt snabb modernisering. Detta nådde sin kulmen 1927-1929. Övergången till russifiering kom i samband med tvångskollektiviseringen (och den hungersnöd som följde) samt genom elimineringen av all oberoende vänster och vara slags opposition mot stalinismen. Stalins terror misskrediterade marxismen i Sovjet-Ukraina och undergrävde kommunistpartiets popularitet i västra Ukraina, vilket verkade på vad som då tillhörde Polen. Detta stärkte högnationalisterna, som sedan ledde väpnat motstånd mot sovjetregimen och samarbetade med Hitlertyskland. Detta gav upphov till mer repression och russifiering. Detta fortsatte, i mindre och större vågor, fram till Sovjetunionens sammanbrott. Under tal om att slå ned ”ukrainsk borgerlig nationalism” ledde det till förflyttning av folk av ukrainsk (eller annan icke rysk) nationalitet, bosättningar av etniska ryssar eller andra rysktalande folk, samt förbud mot undervisning eller publikationer på ukrainska språket. Om detta, se Serhyj Plochys bok, *Lost Kingdom: A History of Russian Nationalism från Ivan the Great to Vladimir Putin*. I många avseenden liknade Ukrainas (och andra icke ryska republiker) ställning i Sovjetunionen kolonierna i västliga imperier eller de ”inre kolonierna” i Tsarryssland. Å andra sidan präglades sovjetepoken också av intensiv industriell utveckling.

¹⁹ Om detta, se Stephen Crowleys, *Between Class and Nation: Worker Politics in New Ukraine* (1995).

²⁰ Detta var inte den enda möjliga historiska källan till ukrainsk identitet och nationalism. Alldeles i början av 1800-talet var ukrainsk nationalism vänsterpräglad (Ivan Franko, Michailo Drahomanov, Lesya Ukrainka). Den första ukrainska staten, då de stora jordegendomarna avskaffades, bildades av socialdemokrater och socialist-revolutionärer. Framväxten av ett konstnärligt avantgarde under 1920-talets andra hälft var delvis en produkt av ukrainsk bolsjevism. Bland anti-stalinistiska ukrainare i exil fanns också en vänster med tidskriften *Vperiod* som organ. Stalinismen hade emellertid alltför mycket misskrediterat denna tradition.

²¹ Juryj Sjuchevitj, son till en av UPA:s befälhavare, valdes 1990 som ledare för extremhögerorganisationen Ukrainas nationalförsamlingen (senare känd som UNA-UNSO). En av grundarna av Ukrainas nationalistkongressen (1993) var Jaroslava Stetsko, tidigare medlem av den radikala flygeln inom OUN. Efter kriget var hon aktiv i Anti-bolsjevikiska blocket av nationer, där bl a ingick slovakiska Ludák, kroatiska Ustasja och

Den kamp mellan olika kapitalistiska grupperingar, som vi redan behandlat, ägde också rum i den nationella frågan. Klanen i Donbas, vars politiska projekt hade kopplingar till Ryssland – beträffande råvaror eller i andra former – förordade i allmänhet nära ekonomiska band till den östliga grannen. Man var skeptisk till Natomedlemskap och betonade vikten av rättigheter för den ryska (eller rysktalande) minoriteten. De klaner som hade sin bas utanför Donbas och Krim föredrog däremot integration i ”Euro-atlantiska strukturer” och framhöll Ukrainas nationella identitet. När Jusjtjenko blivit vald till president (2005) började minnesmärken eller gatunamn att breda ut sig med hyllningar till mellankrigstidens nationalistiska rörelser. Det var under hans mandatperiod som Roman Sjuchevitj (2007) och Stepan Bandera (2010) utsågs till ukrainska nationalhjältar.

Politiska partier med koppling till klanerna utnyttjade den nationella frågan för att mobilisera stöd i de regioner där de var starka. Därvid ingick de också allianser med mer radikala partier, som dock alltid fick spela andra fiolen. I Jusjtjenkos ”Vårt Ukraina – Folkets självförsvarsblock” ingick vid parlamentsvalet 2002 också Ukrainska nationalistkongressen. I lokalvalet på Krim (2006) bestod koalitionen ”För Janukovitj!” av det dominerande Regionernas parti och Ryska blocket – ett parti som ville ha en enda östslavisk stat.²²

Varken öppen separatism eller de extrema delarna av ukrainsk nationalism tillhörde emellertid den politiska huvudfäran, vilket framgick av de usla valresultaten för dessa radikala partier när de ställde upp på egen hand. När Jusjtjenko tillträdde framhöll han Ukrainas enhet, oavsett skillnader i språk, religion eller politisk uppfattning, samt respekt och vänskap med grannarna i Väst och i Öst. Även hans efterträdare från det motsatta lägret talade om vikten av att ”ena Ukraina” och göra det till en pålitlig partner åt EU, samtidigt som man skulle bibehålla övergripande neutralitet och goda relationer med Ryssland. Ingentida gruppen förföll till något extremt i dagspolitiken, eftersom det var nödvändigt med stöd över regionerna för att vinna kontroll över statsapparaten och kunna gynna den ena eller andra klanen. I presidentvalet 2004 var röstskillnaden 52 mot 44, i nästkommande val var skillnaden mindre än fyra procentenheter.²³

Allt kurtiserande med den ryska minoriteten och återuppväckt nostalgi för Sovjettiden, då ryska språket och kulturen varit dominerande, eller att tvärtom framhålla Ukrainas nationella identitet och göra eftergifter som att rehabilitera Banderas ”helgjutna nationalism”, hade varit till ingen nytta om de inte haft någon objektiv bas. Den utgjordes av den ojämna utvecklingen av regionerna i Ukraina och deras olika nationella och språkliga sammansättning, samt den historiska erfarenheten av att vara en koloni till det ryska imperiet och den russifiering som pågått i Sovjetunionen. Landets industriella bas i öst – bl a Donbas – hade traditionellt varit motorn i moderniseringen. På grund av olika omständigheter, statlig politik och spontan ekonomisk utveckling, bestod en stor del av lokalbefolkningen av personer med rysk nationalitet.²⁴ För arbetarna hade levnadsstandard och löner traditionellt varit högre där än i

ukrainska Banderaanhängare i exil. Av slovakerna var Ferdinand Durcansky inblandad i denna gruppering.

²² En liknande organisation, benämnd Republiken Donetsk, hade verkat i Donbas sedan 2005.

²³ Uppdelningen av det politiska landskapet i ”pro-ryska” och ”pro-västliga” delar går inte att applicera på någon höger-vänster skala. Vi har redan nämnt att båda läger, med eller mot sin vilja, godtog IMF:s diktat och försökte manövrera sig fram via förhandlingar. Det var också den av Janukovitj utsedda regeringen, som godkände den impopulära pensionsreformen eller skar ned fördelarna för veteranerna från Tjernobyl. Under utbildningsminister Tabatjnyk, känd för sina ”anti-ukrainska” uttalande, förekom protester av studentorganisationer på vänsterkanten mot kommersialiseringen av universiteten.

²⁴ De allra senaste uppgifterna härrör från folkräkningen 2001. Enligt den utgjorde ryssar 17 procent av Ukrainas befolkning, med 39 respektive 38 procent i oblasten Donetsk och Lugansk (58 procent på Krim). Mycket av de ryska bosättningarna i Donbas är av relativt färskt datum, sedan tiden efter andra världskriget. Det bör tilläggas att siffror över nationalitet inte får sammanblandas med siffror över första språk. Enligt folkräkningen 2001 hade 30 procent av befolkningen ryska som första språk: i oblasten Donetsk var det 75 procent. En betydande del av

de agrara västliga delarna, där etniska ukrainare varit i majoritet.²⁵ Omvandlingen av Ukrainas ekonomi har gett god jordmån åt spänningar grundade på upplevda eller verkliga försummelser av speciella sektorer och regioner. Den politiska självständighet Ukraina uppnådde var för många förknippad med slutet på russifieringen och att kopplas ifrån ”den ryska världen”. Sådana stämningar utnyttjade regionala klaner för att mobilisera allmänheten.

Beträffande den nationella frågan är det lätt att hamna i ett synsätt som betraktar vissa kategorier som oföränderliga och medfödda. Dock är det så att nationalitet, geografisk bakgrund, klass, eller politiska preferenser överlappar varandra på olika sätt i Ukraina. Att vara ryskspråkig, av rysk nationalitet eller född öster om Dnjepr är ingen garanti för att man ska ha en inställning etiketterad som ”pro-rysk” i ukrainska medier och som i sig kan sträcka sig från invändningar rörande utvecklingen efter 2013 till sympatier för ett decentraliserat Ukraina, till separatism eller en önskan om anslutning till Ryska federationen. Likaså innebär inte ukrainsk nationalitet, eller att man är från Galizien (en region i väst), automatiskt någon ”nationalistisk attityd”, oavsett om det rör sig om en vag tilltro till specifika ukrainska nationella intressen eller öppna sympatier för extremhögern. Det finns emellertid statistiska tendenser som framgår av olika rapporter. I landets västra delar är den ukrainska identiteten mer djupt rotad och skär igenom klasser och utbildningsmässig bakgrund. På andra håll, tillsammans med stöd för nationalistisk politik, handlar det mer om de mer högutbildade och förmögna delarna av befolkningen. Där förenas den också på ett paradoxalt sätt med pro-europeiska och pro-västliga attityder. Denna nationalism är mer elitistisk till sin karaktär och inte något som berör ”folkdjupet”. Det krig som pågått sedan 2014 där (bland annat) ryskspråkiga soldater funnits på båda sidor plus den nu aktuella upptrappningen torde ytterligare ha rubbat alla direkta samband mellan nationalitet, språk och politisk inställning.²⁶

Det ligger i arbetarklassens intresse att den nationella frågan får en så fredlig och demokratisk lösning som möjligt – så att nationella eller språkliga minoriteter kan åtnjuta största möjliga rättigheter och grogrunden för konflikter suddas ut i största möjliga mån. I detta avseende förtjänar den ukrainska regeringens språkpolitik att kritiseras.²⁷ Men den nationella frågan i Ukraina har i sig ingen explosiv potential. Den har aldrig gett upphov till verkliga massrörelser och skulle knappast ha lett till krig om det inte varit för yttre inblandning.

Från Euromajdan ...

I efterdyningarna till den globala ekonomiska krisen har det också globalt skett ”en höger-vridning”: framgångar för yttersta högern, nationalistiska och konservativa krafter och en vridning av hela det politiska spektrumet mot traditionalism, auktoritärt tänkande och upplysningsfientlighet. På en del håll har detta tagit sig uttryck i att existerande organisationer stärkts, på andra håll inneburit omgruppering eller omvandling av tidigare fascistiska grupper till en mer ”attraktiv” form. Ryssland och Ukraina stod givetvis inte vid sidan av denna

den befolkningsgruppen återopade ändå ukrainsk nationalitet.

²⁵ 2001 låg exempelvis den genomsnittliga månadslönen i Ukraina på 311 UAH, i oblasten Donetsk på 383 UAH och i oblasten Transkarpatien (i väst) på bara 238 UAH. Dessa skillnader bestod, mer eller mindre, fram till inledningen av kriget 2014.

²⁶ Se exempelvis fallet med Odessas borgmästare, Truchanov, som var känd för sin ”pro-ryska” attityd, men som tog ställning för Ukraina efter invasionen i februari 2022.

²⁷ Konflikter om Ukrainas språkpolitik intensifierades 2010. En lag på initiativ av Janukovitjs Regionernas parti (2010, 2012) var ett försök att driva igenom ukrainska som officiellt språk i regioner med minst 10 procent ryskspråkiga. Senare lagar härrör från president Porosjenkos tid vid makten (2019) och följer ett liknande mönster avseende ryskan (men inte andra minoritetsspråk). Till exempel krävs att ryskspråkiga publikationer också ska utges samtidigt på ukrainska. Båda lagar har fått kritik av Europarådets Venedigkommission. Påståendena i rysk propaganda om att ryska språket skulle vara förbjudet i det offentliga rummet saknar emellertid grund. Enligt flera olika studier är det bara en ytterst liten del av befolkningen som ser ryska språkets status som någon väsentlig fråga.

tendens, men här, som över allt annars, har det senare tagit sig specifika former. De ryska fascisternas och nationalisternas inledningsvis rätt lyckosamma försök till självständig organisering möttes av hård repression 2012. Samtidigt har emellertid Putins regim införlivat många delar av deras retorik. Redan 2009 förklarade partiet Enade Ryssland ”rysk konservatism” som sin officiella ideologi, strax därefter bekände sig Putin själv till konservativa åsikter. Efter repressionen 2012, som drabbade både den politiska oppositionen och civilsamhället, intensifierades åtgärderna mot manliga homosexuella och lesbiska, främlingsfientliga stämningar bland befolkningen stod på topp och den ortodoxa kyrkans ställning i samhället stärktes.²⁸ Annekteringen av Krim och det krig som inleddes i Donbas 2014 blev i sin tur tydliga tecken på att Ryssland tänkte återkomma på den internationella scenen som stormakt, något som bekräftats av interventionerna i Syrien och Mali.

Efterspelet till krisen medförde framgångar för *Svoboda*, en allukrainsk organisation på yttersta högerkanten, som uppstått ur det öppet fascistiska social-nationella partiet (1995). Efter att något ha tonat ner sin retorik lyckades man vinna terräng i lokalvalen 2009, framför allt i regionerna i väst. Stödet fortsatte att öka och i parlamentsvalet 2012 fick *Svoboda* drygt 10 procent av rösterna. Ett tag hade man också en paramilitär gren, Ukrainas patrioter, som lämnade organisationen 2007. Precis som i andra länder i Central- och Östeuropa har yttersta högern i Ukraina från 1990-talet främst varit ett ”gatans parlament”, attackerat ”alternativ ungdom”, personer av annan hudfärg och vänsteraktivister. På en del håll har man gått samman med den organiserade brottsligheten eller säkerhetsapparaten. Och liksom i andra länder ledde perioden efter krisen till ett genombrott i form av parlamentariska framgångar. Men det avgörande tillfället för ytterligare framgångar blev Euromajdan och händelserna i dess kölvatten.

Den direkta orsaken till demonstrationerna på Självständighetstorget var Janukovitjs tvekan när det gällde att underteckna associationsavtalet. Protesterna startade den 21 november 2013 och samlade till en början några tusen studenter, aktivister från olika NGO:s och folk som krävde den sittande regeringens avgång. Deltagarantalet växte sakta och protesterna omvandlades till en permanent ockupation av taget, precis som under Orangea revolutionen. Liknande aktioner växte också fram i andra städer. Nyheten om att Ukrainas representanter vid toppmötet i Vilnius inte undertecknat associationsavtalet, och framför allt polisens första försök att skingra folkmassan, ledde till upplopp med hundratals inblandade.

Ockupationen i centrala Kyiv fortsatte, utvidgades till intilliggande officiella byggnader och motståndet mot polisens attacker stärktes. Det hade visat sig att taktiken med icke våld inte var hållbar och inte skulle leda till att några krav kunde fås igenom. I mitten av januari 2014 började väpnade demonstranter organisera sig för att skydda de andra från polisivåldet. De som var bäst rustade för detta var organisationerna på yttersta högerkanten – *Svoboda* och framför allt *Högra sektorn*, som uppstått på Majdan som en koalition av flera grupper inom extremhögern (bl a Ukrainas patrioter). Vid det laget agerade de redan som en effektiv, högljudd och lätt identifierbar kollektiv kraft i protesterna, trots att man bara utgjorde en liten del av samtliga demonstranter. En annan grupp demonstranter som inte tvekade att drabba samman med polis och betalda hejdukar var fotbollshuliganerna, vars bas delvis överlappade med yttersta högern. De grupperna lyckades i stort sett skaffa sig monopol på våldsamt agerande. Deras mod – till priset av tiotals döda och hundratals skadade – gav dem stöd inte bara från nya anhängare, utan också respekt från fredliga demonstranter.

²⁸ Etiketten ”utländska agenter”, som började användas för att komma åt NGO:s efter 2012, användes om den oberoende fackföreningen MPRA på Volkswagenfabriken i Kaluga. I det fallet är de mystiska utländska finansierarnas tyska stiftelser på vänsterkanten (Friedrich Ebert Stiftung, Rosa Luxemburg Stiftung) och den fackliga federationen IndustriALL.

Ju mer omfattande protesterna blev, desto mindre blev andelen ursprungliga deltagare bland studenter och aktivister. Enligt sociologiska mätningar var den genomsnittlige protesterande i Euromajdan en medelålders, anställd, utbildad man ur medelklassen, som var mer intresserad av inhemska politiska frågor (oligarkernas välde, korruption, repression, regeringens oförmåga att svara på folkets behov) än av EU-medlemskap. Även om bredare sociala och ekonomiska krav också kunde höras på Majdan spelade de betydligt mindre roll än oppositionens huvudkrav, dvs nyval och ändrad konstitution. Försök av vänstergrupper och feministiska grupper att göra sig hörda var förgäves.²⁹ De stötte på patrull i form av den hegemoni oppositionspartierna (Tymosjenkos *Batkivsjtjyna*, Klitjkos *UDAR*) utövade och som från allra första början hade taktpinnen, men också i form av extremhögerens våld, som vänstern inte var beredd på. Massrörelsen på Euromajdan, präglad av en hög grad av självorganisering och självtillit, fastnade i ett scenario av ”gatuprotester – att kraven skulle tillmötesgå – ny regering”. Därför letade man inte efter andra möjligheter att trappa upp kampen än dem som polisen påtvingade dem, dvs våld. Euromajdan åtföljdes inte av några strejker, förutom några med rent symboliska mål. Upptrappningen var emellertid tillräcklig för att skrämra regeringen så pass att den i slutet av februari tog till flykten.

Den direkta konsekvensen av protesterna blev en ny regering. Ett kort tag mellan februari och november 2014 styrde en koalition mellan *Batkivsjtjyna*, *UDAR* och *Svoboda*, där det senare erhöll posterna som vice premiärminister, jordbruksminister, miljöminister och, under en knapp månad, försvarsminister. Vid nyvalet i oktober 2014 hemfördes emellertid segern av Folkfronten och Petro Porosjenkos block med tillsammans 40 procent av rösterna. Oppositionsblocket, som efterträtt Janukovitjs Regionernas parti fick drygt 9 procent, sannolikt till följd av det ytterst låga valdeltagandet i sydost. *Svoboda* fick knappt 5 procent (sex platser av totalt 450 i parlamentet) och Högra sektorn, som omvandlats till ett politiskt parti, mindre än 2 procent (en enda ledamot). Yttersta högern kunde således inte upprepa vad man uppnått 2012. Om man ska mäta framgångarna enbart i termer av formellt politiskt inflytande framstår det som att aktivisterna på Euromajdan fungerade som en murbräcka för ”huvudfåran” av oligarkens politiska partier, för att sedan snabbt förlora stöd i opinionen.

Efter Euromajdan försvagades en del oligarker (Achmetov), andra behöll sin position (Viktor Pintjuk, måg till tidigare presidenten Kutjma och tidigare omnämnd).³⁰ Samtidigt dök nya ansikten upp, som ”chokladkungen” Petro Porosjenko eller Ihor Kolomoiskyj, som så småningom anslöt sig till Volodymyr Zelenskyj. Om rörelsens mål var att bli kvitt oligarkerna kan den knappast betecknas som någon framgång. Genom att den hela tiden dominerats av de etablerade politiska krafterna, som från första början varit inriktad på att protesterna skulle leda till en ny regering, var heller inte något annat att vänta.

Det är emellertid felaktigt att beteckna Euromajdan som en kupp. Snarare var det ett nytt exempel på den sorts rörelser som präglade utvecklingen efter den senaste krisen. Där finns en bred bas som representerar ett tvärsnitt av nästan hela samhället. Vad gäller den sociala sammansättningen går det inte att beteckna dessa rörelser som proletära – men det går heller inte att beskriva dem som helt och hållet medelklass, småborgerliga eller studentpräglade. De är i ordets rätta bemärkelse ”medborgerliga” och deltagarna uppfattar sig som ”medborgare”. Mobiliseringar av detta slag fyller stundom det sociala tomrum som bildats genom avsaknaden av en självständig arbetarrörelse – oavsett om orsaken till detta är repression, tidigare nederlag eller att olika former av kamp inte förmår skapa band mellan olika arbetsplatser eller sektorer och utvecklas till en bred rörelse. Men deltagandet i denna typ av protest är genuint

²⁹ Dokumentären *Voices of Protest* ger ett vänsterpräglad och fackligt perspektiv på Euromajdan och utvecklingen efteråt.

³⁰ För en genomgång av klanernas ställning efter valet av Porosjenkos regering, se BBC:s ”karta över oligarker” från 2015.

och inte bara en följd av manipulation eller någon sorts ”maktspel”, som konspirationsteoretiker inom vänstern gärna inbillar sig. I ett läge av demoralisering och allmän känsla av att ”inget går att påverka” ger dessa rörelser åtminstone ett hopp om att något kan åstadkommas – och utlopp för behovet av att utträtta något praktiskt och ansluta sig till en kultur av solidaritet och kollektivt motstånd. Å andra sidan är det just deras heterogenitet och ”medborgerliga inställning”, uttryckt i abstrakta slagord (om ”värdighet”, ”anständighet”, mot ”korruption”, osv) som gör dem till lätta offer att snabbt sugas upp av etablerade borgerliga politiska krafter och resultera i besvikelse. Dessa rörelser är främst aktiva på gatan, med liten, eller ingen alls, betydelse på arbetsplatser. Deras taktik går ut på att ockupera och blockera staden. Sådana drag har Euromajdan gemensamt med en rad andra rörelser, bl a *Occupy Wall Street*, ”Arabvåren” eller rörelsen i Hongkong 2019-20.

Euromajdan präglades inte bara av att extremhögern stärktes, utan också av uppkomsten av en märklig koalition mellan den och den liberala-nationalistiska högern. Förutom politiska partier består den senare också av en rad medborgerliga initiativ, NGO:s och breda skikt inom intelligentsian i Ukraina. Grunden för denna allians är en viss syn på nationalstat och identitet, som inte bara tar avstånd från det sovjetiska förflutna i allmänhet, utan också från dess mer lokalt baserade element. Man ser Ryssland kort och gott som orsaken till förtryck, underutveckling och hot och uppfattar Ukrainas historia som en rad försök att bryta sig loss från ryskt inflytande. Ukrainska språket, *mova*, ses som ett avgörande inslag i nationell identitet, plus som ett sätt att slå vakt om den egna identiteten. Sluter man inte upp bakom något av detta betraktas man som suspekt. Och på samma sätt ses entydig uppslutning som ett sätt att rena sig själv och neutralisera olika ”brister”, som en annan etnisk tillhörighet eller sexuell läggning.

Det stämmer att det redan från början rådde olika uppfattningar om framtiden för detta nationella projekt. Medan extremhögern är skeptisk till, eller direkt motståndare, till integration med EU framstår det för liberala nationalister som den enda vägen framåt. Men varken den nyckelroll extremhögern hade när Janukovitj störtades eller dess uppslutning bakom det nationella projektet går att bortse från. Numera har den medborgerliga nationalismens mittfåra lärt sig att tolerera sin extrema släkting, blunda för dess överdrifter och underskatta riskerna med den.³¹

För övrigt hade varken det projektet eller kraven från Euromajdan något allmänt stöd. I en opinionsmätning i mars 2014 betecknade en tredjedel händelserna på Självständighetstorget och den efterföljande politiska utvecklingen endera som en kupp eller som en intern konflikt inom den ukrainska eliten. Det synsättet var mest utbrett i landets östra del. Cirka 40 procent av befolkningen väntade sig några eller rent av större förbättringar till följd av det som skett och nästan lika många mindre eller avsevärda försämringar. Redan i november 2013 började demonstrationer som kallades ”Anti-Majdan” att förekomma. Till en början var det protester organiserade uppifrån till stöd för Regionernas parti med deltagare som ”bussades” – ofta offentligt anställda – från regionerna. Det s k kommunistpartiet i Ukraina³² organiserade, i samarbete med Ryska blocket, mindre protester mot undertecknandet av associationsavtalet (bl a med påståenden om att det skulle innebära legalisering av samkönade äktenskap) och för anslutning till tullunionen med Ryssland.

³¹ Serhyj Sternenko, en välkänd bloggare i Odessa och aktiv inom Högra sektorn, dömdes 2021 för illegalt innehav av vapen, rån och illegala frihetsberövanden. Ett exempel var Sternenkos attack 2015 på en lokal parlamentsledamot från det pro-ryska partiet Rodina (Fäderneslandet). Inte bara anhängare till yttersta högern, utan även bredare grupper inom civilsamhället gick ut på gatorna till försvar av den dömda medlemmen av extremhögern.

³² Det säger en hel del om detta partis karaktär att en av dess kvinnliga parlamentsledamöter var den rikaste kvinnan i parlamentet 2012-2014.

I Donbas utvecklades Anti-Majdan-retoriken i samklang med oro för framtiden för den lokala industrin, i synnerhet kolgruvorna, som ansågs hotade av konkurrens från EU eller miljökrav. Lika viktig var känslan av att Donbas med sin produktivitet livnärt resten av landet i decennier och därför borde ha mer att säga till om – och definitivt inte låta sig hunsas av Kyiv.³³ För en del kan den ryska kapitalistiska modellen, med relativt högre inkomster och pensioner finansierade av olje- och gasintäkter, ha framstått som attraktiv efter tjugo år av misslyckanden med att utveckla Ukraina. Men här spelade nog känslan av relativ nedgång större roll än den absoluta nivån på levnadsstandarden. 1995 låg genomsnittslönerna i oblasten Donetsk och Lugansk 133 respektive 112 procent över det nationella genomsnittet. 2013 hade de sjunkit till 114 procent respektive 102 procent.³⁴ Efter regimens fall i februari 2014 radikaliserades Anti-Majdan och blev mer inriktad på konfrontation, i synnerhet i öster och sydost. Självförsvarsgrupper bildades, skenbart för att ”upprätthålla ordningen”, men som ägnade sig åt att attackera protester anordnade av det motsatta läget.³⁵ Retorik av vänsterkaraktär, t ex riktad mot oligarkernas fortsatta makt under det nya styret, hördes också, men krav på ett federalt Ukraina och, i en del fall, separatistiska krav kom efterhand att dominera. Anti-Majdan omvandlades snabbt till ”Ryska våren”.

... till krig

Krimhalvön är av strategisk betydelse då den är högkvarter för Svarta havs-flottan och har tillgång till en stor isfri hamn. Enligt de ursprungliga avtalen skulle leasing-avtalet om halvön med Ryssland utlöpa 2017. Men 2010 gick Janukovitj med på att förlänga avtalet med ytterligare 25 år i utbyte mot mer gynnsamma gaspriser. Delar av den nya regeringen ansågs ha motsatt sig detta. Efter Janukovitjs flykt inträffade en snabb utveckling av händelserna. Redan den 27 februari dök civilklädda ryska trupper upp, ockuperade viktiga byggnader och övervakade valet av ny premiärminister på Krim.³⁶ Det lokala parlamentet sade ja till en folkomröstning om självständighet. Den ägde rum inom några veckor under närvaro av observatörer från europeiska extremhögerpartier. Krims existens som självständig stat varade dock bara några dagar. Redan den 21 mars blev Republiken Krim och den federala staden Sevastopol delar av Ryska federationen. Folkomröstningen var riggad, men senare visade en oberoende opinionsmätning att majoriteten av befolkningen på Krim godtog annekteringen och hellre valde det än alternativet, dvs tidigare status quo. Resultaten får också ses i ljuset av den instabilitet och militära upptrappning som inletts på våren 2014. Så sent som i februari 2014 var bara 41 procent av Krims invånare för anslutning till Ryssland, att jämföra med knappt 36 procent i en tidigare opinionsmätning 2013.

Sedan Janukovitjs regering fallit började de regionala nätverk i östra och sydöstra Ukraina, som knutit näringslivsintressen till statliga strukturer, snabbt vittra sönder.³⁷ I det nya läget

³³ Liknande motiv låg bakom den separatistiska rörelsen i Katalonien 2017. Vad beträffar Donbas hade man faktiskt fått mer i statsbudgeten i form av subsidier och andra former av finansiering än vad man själv bidragit med.

³⁴ En del regioner i västra Ukraina har upplevt en tendens i motsatt riktning under samma period – Transkarpatien låg 1995 sist med löner som utgjorde 68 procent av genomsnittet i landet, men 2013 hade klyftan minskat till 78 procent. De förändringarna hade att göra med de nya villkoren efter Sovjetunionens sammanbrott. På sovjettiden var de områdena allra längst västerut en lantlig och marginaliserad periferi, medan Donbas var det stora industricentrum. Efter självständigheten kunde regionerna västerut dra fördel av närheten till marknader i Europa och exempelvis startades fabriker av underleverantörer till bilindustrin där. Det bör påpekas att uppgifter om löner bör behandlas med varsamhet på grund av det utbredda fenomenet med obetalda löner.

³⁵ En av de aktiviteter dessa grupper ägnade sig åt var att hålla vakt vid mängden av Leninmonument, som utsattes för en rad attacker sedan Janukovitj störtats.

³⁶ Han var representant för partiet Enade Ryssland, som inte fått ett enda mandat i valet 2012.

³⁷ För en detaljerad studie av den processen i Charkiv och Donetsk, se Daria Platonovas *The Donbas Conflict in Ukraine: Elites, Protest and Partition* (2021).

kunde den lokala eliten inte vara säker på sin ställning. Delar av den hoppade av till den nya regeringen, som de förmådde förhandla sig till godtagbara samarbetsformer med. Följaktligen bidrog de då också till att lugna ner separatistiska strävanden i sina regioner, eller i varje fall avleda dem till moderat federalism. Till exempel blev försöken att blåsa under etnisk konflikt i Odessa och Charkiv inte någon framgång.³⁸ I oblasten Donetsk och Lugansk skulle händelserna ta en annan väg. En grupp lokala kapitalister och byråkrater satsade på separatism.³⁹ I mars 2014 ägde demonstrationer med tusentals deltagare rum i båda regioner, där man försökte ockupera officiella byggnader. Månaden därpå blev konflikten alltmer militariserad. I Lugansk ockuperade över tusen demonstranter säkerhetstjänstens byggnad och plundrade vapenförrådet. En grupp beväpnade män, under ledning av en rysk veteran från kriget på Balkan och i Tjetjenien, anlände till Slovjansk från Krim och spelade en viktig roll i de första striderna med Ukrainas armé. Dessa grupper fick betydande ekonomiskt stöd från den ryske investeringsbankiren Konstantin Malofejev.

En fungerande kapitalistisk stat skulle knappast låta sitt våldsmonopol utmanas av någon ”milis” eller halvstatlig formation utropad av en handfull personer. Men den nya regeringen i Kyiv var skakig: den osäkerhet som uppstått efter Janukovitjs fall spred sig runt om i statsapparaten, bland annat till armén och polisen. Den ”Anti-terrorist operationen” (ATO) som inletts redan i april gav inga större resultat under de första veckorna. I flera fall kapitulerade soldaterna bara. Rädsla för att den ryska armén skulle intervensera, den hade samlat kring 40 000 man vid gränsen, kan också ha fått den ukrainska staten att gå försiktigt fram. Den öppning som uppstått var tillräcklig för att de självutnämnda myndigheterna i de båda regionerna skulle kunna satsa på riggade ”folkromöstningar om självständighet”, vilka sedan ägde rum den 11 maj 2014. Under tiden fick de väpnade styrkorna i ”Folkrepubliken Donetsk” (DPR) och ”Folkrepubliken Lugansk” (LPR) förstärkningar i form av ytterligare trupper från Ryssland, bestående av veteraner eller medlemmar av olika fascistiska och nationalistiska grupper. Detta behövdes eftersom – som den ryske befälhavaren Girkin/Strelkov utgjöt sig om på en presskonferens i maj 2014 – det helt enkelt inte fanns tillräckligt många frivilliga på plats.

Samtidigt började paramilitära enheter av frivilliga bildas på den ukrainska sidan. En del härrörde från självförsvarsenheterna från Euromajdan (Aydarbataljonen), från *Svobodapartiet* (Sitj-bataljonen), det fascistiska Ukrainas patrioter (Azovbataljonen) eller det nyligen bildade Högra sektorns parti (Ukrainska kåren av frivilliga, Högra sektorn), medan andra inte hade någon direkt koppling till politiska organisationer eller rekryterades bland fotbollshuliganer och anställda vid privata säkerhetsbolag ägda av oligarkerna. En del enheter av frivilliga kallades också ”Territoriella försvarsbataljoner”, ett system av enheter bestående av tidigare reservister.⁴⁰ Kort efter Janukovitjs fall återuppstod även det så kallade Nationalgardet, en militariserad polisstyrka under inrikesministeriet. Efter några månader tog inrikesministeriet även över kontrollen av Donbasbataljonen och Azov, som förstärktes och ombildades till regemente. Andra enheter av frivilliga (t ex Sitj) integrerades också under inrikesministeriet som speciella polisenheter (”Polispatruller med speciella uppdrag”). 2015 omvandlades Aydar till en reguljär armébataljon.⁴¹ Inledningsvis finansierades emellertid dessa enheter främst av

³⁸ Om den så kallade tragedin i Odessa den 2 maj 2014, som i själva verket bestod av en konflikt mellan två grupper av beväpnade demonstranter, se dokumentären *Odessa Without Myths*.

³⁹ Till en början ingick där sannolikt Rinat Achmetov, som kan ha velat slå vakt om sin position för alla eventualiteter. Senare uttalade han sig öppet mot separatism.

⁴⁰ Strax före invasionen 2022 omvandlades dessa enheter till Territoriella försvarsstyrkor.

⁴¹ I oktober 2014 hade sammanlagt upprättats 44 territoriella försvarsbataljoner, 32 bataljoner underställda polisen, tre bataljoner av frivilliga ur Nationalgardet och minst tre bataljoner vid sidan av de statliga strukturerna. Enligt en beräkning kan det ha uppgått till 15 000 man, de flesta män. Vad beträffar nationella och språkliga gränser bör noteras att bataljonerna från yttersta högern inte placerades i det ”mer nationalistiska” västra Ukraina. Azovbataljonen bestod av supportrar till fotbollslaget Metalist, baserade i det i huvudsak

oligarkerna eller genom allmänna insamlingar. Att den ukrainska staten så lättvindigt godtog hjälp av privatfinansierade frivilliga i kriget är ytterligare en illustration till hur svag den var i början.

Fryst konflikt

I maj 2014 utvecklades konflikten med ”folkrepublikerna” till konventionellt krig med stridsvagnar, artilleri och flyg. Efter vissa inledande svårigheter hemförde de ukrainska styrkorna – inklusive enheterna av frivilliga – en rad framgångar på sommaren, trots det stöd ryssar och tjetjener försåg DPR och LPR med. I augusti 2014 var Ukrainas armé nära att smula sönder de båda folkrepublikerna och inringa dem. I slutet av augusti skickade emellertid Ryska federationen tusentals trupper och betydande mängder utrustning till Donbas med stöd av artilleri- och raketeld från ryskt territorium. I det avgörande slaget om Ilovajsk led de ukrainska styrkorna ett svårt nederlag, vilket ledde till att det första Minsk-avtalet undertecknades (september 2014). Båda sidor bröt emellertid från allra första början mot avtalet om eldupphör och ”folkrepublikerna” tog hem ytterligare segrar. Det försämrade läget ledde slutligen till att den andra versionen av fredsavtalet undertecknades (februari 2015). Därefter har intensiteten i konflikten reducerats och kriget omvandlats till skyttegravskrig. Den sista större upptrappningen före invasionen i år ägde rum 2017.

Åtta års krig har resulterat i drygt 14 000 döda⁴² och att miljontals tvingats lämna sina hem. En del har flytt till Ryssland, medan andra sökt trygghet i säkra delar av Ukraina eller väst. Människorättsorganisationer har dokumenterat åtskilliga krigsförbrytelser – av båda sidor – som utomrättsligt dödande, våldtäkt, tortyr, bortrövande, illegal inspärning och användning av förbjuden ammunition.⁴³ Kriget har lett till enorma skador på infrastruktur och miljö i regionen. 2020 angavs i en studie att återuppbyggnaden av Donbas (före den nuvarande invasionen, givetvis) skulle kosta drygt 21 miljarder USA-dollar, eller cirka 13 procent av Ukrainas BNP.

Genom Minsk-avtalet frystes konflikten ned, men upphörde inte. Enligt den plan alla i början gått med på⁴⁴ skulle oblasterna Donetsk och Lugansk återintegreras med Ukraina, men med en större grad av autonomi. Lokala val under ukrainsk lag, övervakade av OSCE [Europeiska säkerhets- och samarbetsorganisationen], skulle utgöra ett steg mot detta. Ukraina vägrade låta dem äga rum innan ryska trupper och utrustning dragits bort från Donbas. I avtalet fanns dock inget nämnt om detta – tvärtom skulle Ukrainas kontroll över statsgränsen inte komma till stånd förrän valen hållits. Ryssland insisterade för sin del på att Ukraina skulle förhandla om detaljerna direkt med representanter för de självutnämnda staterna. Ryssarna vägrade också gång på gång att gå med på någon utvidgning av OSCE:s mandat, enligt avtalet skulle OSCE övervaka säkerhetsläget vid gränsen. 2019 började Ryssland utfärda ryska pass till

rysktalande Charkiv, som också var hemstad åt bataljonens grundare, Andrij Biletskyj. Dmytro Jarosj, Högra sektorns ledare 2013-2015, växte upp i en ryskspråkig familj i Diniproderzjynsk.

⁴² Den övervägande delen dödades var soldater och andra stridande (cirka 4 500 på den ukrainska sidan och cirka 7 000 på ”republikernas” och den ryska sidan). De flesta civila dödsoffren krävdes under konfliktens två första år (sammanlagt 3 000). På DPR:s och LPR:s territorier dödades sammanlagt åtta civila 2021 till följd av striderna – enligt uppgifter som ”republikerna” själva publicerat. Så mycket för ”åtta år av folk mord i Donbas”.

⁴³ Hur mycket var och en av dessa parter bär ansvar för är svårt att närmare bedöma. Vad beträffar den ukrainska staten framhåller Amnesty International och Human Rights Watch i olika rapporter användningen av klusterammunition, illegala anhållanden av journalister och flera fall av kidnappningar eller avrättningar utförda av bataljoner av frivilliga. De senare har också ägnat sig åt blockad av humanitär hjälp till områden som står under ”republikernas” kontroll. I ett fall som fått stor uppmärksamhet blev Tornadobolaget upplöst som kriminell organisation och medlemmarna dömda till långa fängelsestraff. Å andra sidan är listan över brott begångna av pro-ryska eller ryska styrkor betydligt längre och inga liknande rättegångar är kända.

⁴⁴ Undertecknarna var representanter för Ukraina, Ryska federationen och de båda ”republikerna” samt en representant för Europeiska säkerhets- och samarbetsorganisationen (OSCE).

befolkningen i Donbas. Representanter för DPR och LPR sade vid flera tillfällen att ”folk-republikerna” snart skulle anslutas till Ryska federationen – trots att detta stred mot innehållet i avtalet. Val hölls 2015 och 2018 trots protester från OSCE (och Ukraina) och i strid med avtalet.

Samtliga aktörer hade en del att förlora på att avtalet verkställdes. Ledningarna för DPR och LPR kunde inte vara säkra på sin ställning efter fria val. Därför ville man inte att de skulle hållas utan rysk militär närvaro. För Ryssland var ”folkrepublikerna” användbara för att kontrollera Ukraina – i första hand rent militärt och senare, kanske, även politiskt. Men avtalet innehöll ingen tydlig garanti för att Rysslands inflytande skulle bestå när konflikten väl var över och de två småstaterna upplösta. Vad beträffar Ukraina utgjorde befolkningen i Donbas ett speciellt hot mot de politiska partier som haft makten fram till 2019. Man kunde utgå från att invånarna där inte skulle stödja en makt som i årtal bedrivit militära operationer på deras tröskel. En integration av de båda ”folkrepublikerna” i antingen Ukraina eller Ryssland skulle också föra med sig betydande kostnader för att återuppbygga förstörd infrastruktur.

Yttersta högern efter Euromajdan

I Ukraina kom det främsta motståndet till ett förverkligande av Minskavtalet från extremhögern. När parlamentet i augusti 2015 tog ställning till en lag om specialstatus för de båda regionerna (som avtalet stipulerade) utbröt upplopp som ledde till att en medlem av Sitj-bataljonen med en granat dödade tre medlemmar av Nationalgardet och skadade över hundra. De fascistiska och nationalistiska organisationerna vägrade kategoriskt allt som liknade kompromisser med separatisterna och framhöll (helt korrekt) att Minsk-avtalet var ogynnsamt och hade undertecknats under hot om nära förestående nederlag.⁴⁵ De övriga politiska partier var därmed tvungna att ta hänsyn till tänkbara reaktioner från denna del av oppositionen och inte göra alltför stora eftergifter.

Detta är en bra illustration till den ställning yttersta högern lyckats tillskansa sig efter Euromajdan. Det stämmer att dess inflytande i parlament och över lokala styren försvagats med varje val. Detta säger dock inte mycket om dess inflytande över ”civilsamhället”. Före 2013 var *Svoboda* redan det mest aktiva politiska partiet när det gällde gatuprotester. Framgångarna i skärmytslingarna på Självständighetstorget blev bra PR för fascister och nationalisterna på samma sätt som den roll, och de uppoffringar, som bataljonerna av frivilliga hade i kriget och där de avgörande slagen blivit viktiga delar av nationens självuppfattning. Azov var bäst på att utnyttja detta.⁴⁶ Efter att ha införlivats med Nationalgardet ersattes de tidigare befälhavarna med yrkessoldater. Den tidigare ledningen omvandlade emellertid sakta men säkert den anslutna civila organisationen, Civila Azovkåren, till ett politiskt parti, Nationella kåren. Även om dess valresultat inte är något att skryta med uppgår antalet medlemmar till mellan tio- och femtontusen. Man har egna kulturcenter, eget förlag och diskuterar utgivningen på sin litterära klubb, mobiliserar stöd bland allmänheten genom välgörenhetskampanjer, idrottstillställningar och en sommarfestival, indoktrinerar och tränar ungdomar i Ungdomskåren, och har också visst intresse i den kamp som pågår på arbetsplatserna.⁴⁷ Man är mycket mer aktiv ”på medborgarnivå” än många av de traditionella partierna och förfogar också över det paramilitära Nationella Druzjina (senare omdöpt till ”Centurion”). Kort sagt har Ukrainas patrioter, ursprungligen en mindre organisation på yttersta högerkanten, – tack vare upptrappningen av

⁴⁵ 2019 bildades Motståndsrörelsen mot kapitulation, där en rad nationalistiska partier och organisationer ingår. Rörelsen var en reaktion på president Zelenskys nya kurs, som högerkrafterna betraktade som alltför inriktad på kompromisser.

⁴⁶ Den mest detaljerade studien av ”Azovrörelsens” framväxt är sannolikt *From the Fires of War* av Michael Colborne, forskare och journalist på Bellingcat. Den publicerades inte förrän i mars 2022.

⁴⁷ Svoboda har till och med bildat en egen facklig organisation, ”Arbetets frihet”, men den är inte särskilt aktiv.

våldet på Euromajdan och den efterföljande militariseringen av konflikten – lyckats med vad extremhögern i Europa inte klarat av. Man har byggt en samhällelig rörelse, som kan nå olika grupper på en rad områden.⁴⁸

Azovregementet har formellt avpolitiserats genom att integreras med inrikesministeriet, men det förekommer fortfarande samarbete och olika personallianser mellan det och Azovs civila version. ”Azovfenomenet” har ofta missuppfattats. Det är inte fråga om någon nynazistisk ideologi, man snarare om en modern variant av fascism som bygger på lokala traditioner av helgjuten nationalism.⁴⁹ Det stämmer heller inte riktigt att Ukraina blivit något slags global samlingspunkt för yttersta högern. Även om ukrainska fascister upprätthåller kontakter med en del närstående organisationer utomlands har de mest ökända fascistgrupperna i Europa ställt sig på Rysslands sida i konflikten.⁵⁰ Det var orsaken till att *Svoboda* 2014 lämnade Alliansen av nationella rörelser i Europa, där man hade observatörsstatus. Azov och andra grupper inom yttersta högern har heller ingen reell kontroll över den ukrainska staten. De har politiska kontakter som de förmått utnyttja⁵¹, men i övrigt betraktar de sig som oppositionella och ser de styrande partierna som sina fiender.

Ändå vore det dumt att underskatta extremhögern i Ukraina. Sedan 2013 har den skaffat sig erfarenheter av strid och tillgång till vapen. Därefter har man fokuserat på att bygga parallella strukturer, som kan vara bättre rustade om något liknande Euromajdan skulle återkomma. Samtidigt utgör fascistiska och nationalistiska aktivister en reell fara för vänstern i Ukraina, den feministiska rörelsen, romerna och queer-personer.⁵²

Anti-folkrepubliker

Efter Euromajdan stod kapitalisterna i Donbas plötsligt utan sin tidigare maktställning i staten. Associationsavtalet med EU hotade deras ekonomiska intressen, som var knutna till gynn-samma handelsvillkor med den post-sovjetiska sfären och låga gaspriser. Under våren 2014

⁴⁸ I fallet Slovakien räcker det med att erinra sig pojarna som leker krig i ”Motståndets Kysuce” och ”Slovakiska rekryter”, försöken att ena ”Folkets ungdom” eller bilda en nationalistisk familjeorganisation (”Huvudet högt”), osv.

⁴⁹ Främsta ideologiska källan är OUN-teoretikern Mykola Stsiborskyj, som skapade begreppet ”Natiokrati” (1935). I detta auktoritära system ska ”nationen” själv styra via ”statliga syndikat”, ett slags parallell till de fascistiska korporationerna i Italien. Azovrörelsen ställer sig öppet bakom detta arv, bedömer det som ”kritik av fascismen från höger” och har kallat sin uppdaterade version för ”Natiokrati 2.0”. I detta system ska medborgerliga rättigheter garanteras på individuell bas, i olika grad och baserad på vad man gjort sig förtjänt av. Stsiborskyjs uppfattningar är populära även inom andra delar av yttersta högern i Ukraina; hans nyskapande arbete har inte bara återgetts av Orientir (Nationella kåren) utan även av Kryla (Högra sektorn). Andra versioner av fascism, som skiljer sig från nazismen, är också viktiga inspirationskällor (Ernst Jünger, Julius Evola). Se exempelvis förteckningen över de böcker Civila kåren ”Azov” sammanställde 2016 för att delas ut bland regementets frontsoldater.

⁵⁰ Ett tag rådde en ideologisk konflikt mellan ”Folkets parti – Vårt Slovakien” och Slovakiska gemenskapen, då det snare sympatiserade med Azov. 2016 sände Azov på sin internetradio en intervju med Patrik Kubicka, ”en slovakisk högeraktivist”.

⁵¹ I fallet Azov hade förra inrikesministern Arsen Avakov särskilt stor betydelse. Redan som guvernör i oblasten Charkiv (2005-2010) upprätthöll han kontakter med Ukrainas patrioter. Senare, som minister, utnämnde han en av officerarna i Azovregementet till polischef i Kyiv, en man som sedan blev biträdande chef för den nationella polisstyrkan. Kort efter att Avakov avgått (delvis på grund av påtryckningar från NGO:s som ägnade sig åt anti-korruption) blev officeren i fråga av med alla sina poster. Detta belyser relationen mellan Azov och den ukrainska staten: personliga band möjliggör infiltration men inte permanent kontroll, i varje fall inte för ögonblicket.

⁵² Se t ex rapporter från utländska observatörer om hatbrott 2020. Extremhögern har framför allt siktat in sig på offentliga tillställningar med feminister och HBTQ-gemenskapen. Angrepp på feministiska aktivister har förekommit även sedan invasionen inleddes i år. För detaljer om den verksamhet olika organisationer inom yttersta högern ägnar sig åt, se Denys Gorbatjovs artikel från 2018. Som jämförelse, se rapporten från 2015 av Anti-diskriminerings Memorial Center om situationen för romer i de självutnämnda republikerna.

kunde därför en Anti-Majdan 2014 framstå som ett lämpligt verktyg för att sätta press på Kyiv och åstadkomma en ny kompromiss inom kapitalistklassen, en ny uppdelning av olika områden. Den kompromissen kunde ha tagit sig olika former, men den mest långtgående hade varit ett federalt Ukraina. Total självständighet för oblasterna Donetsk och Lugansk, eller att de skulle ingå i Ryska federationen, var inget som de stora näringslivsintressena i Donbas var intresserade av. Bägge de alternativen såg mer hotfulla ut än den situation som uppstått efter Majdan. Självständighet skulle ha lett till svaga stater, sannolikt utan internationellt erkännande, med inga eller komplicerade relationer med världsmarknaden och brutna band med resten av Ukraina. Integration med Ryssland innebar att oligarkerna kunde glömma allt politiskt inflytande. Även om det skulle gå att hitta något utrymme åt dem i Putins befästa ”maktvertikal” vore det lika med att ge upp alla anspråk på självständighet. Annekering var heller inget lockande alternativ ur ekonomisk synvinkel, eftersom företagen i Donbas då skulle utsättas för mycket mer intensiv konkurrens på den ryska marknaden.

Donbaselitens planer, som vi nämnt om tidigare, fungerade därför inte. I stället för att leda till en godtagbar kompromiss med Kyiv blev Anti-Majdan okontrollerbar och ledde, på grund av rysk inblandning, till uppkomsten av nya småstater. Ledarskapet där bestod av okänt folk. Det var andra eller tredje rangens kapitalister (ägaren till en tvålfabrik, den förre chefen för fabrik för köttframställning, ägaren till ett företag inom bränsle- och oljebranschen, en kolförsäljare), diverse lakejer (en politisk marknadsförare med nynazistiskt förflutet, förre chefen för Achmetovs fotbollslag, en assistent åt en parlamentsledamot), professionella skojare och ett antal medlemmar av säkerhetsapparaten (ukrainsk eller rysk). För de tidigare hövdingarna i Donbas, som Achmetov, var det rena katastrofen.

Den lokala gruv- och tillverkningsindustrin hade plötsligt förlorat kontakten med sina herrar och hamnat i oerhörda bekymmer. Många anläggningar hade skadats i striderna, andra hade blivit av med leverantörer och kunder. Även infrastrukturen var drabbad. ”Folkrepublikerna” hade också förlorat mycket arbetskraft och lokala småföretagare till följd av emigrationen.⁵³ De stod avskurna från statliga subsidier och investeringar. Minskningen av produktionen ledde till minskade skatteintäkter och tullinkomster. Det som en gång utgjort kärnan i ekonomin i Donbas var lämnat åt sitt öde och de småstater som bildats var inte i stånd att återuppbygga det som förstörts i kriget – för att inte tala om att åstadkomma någon ekonomisk rivstart.

Regimerna i DPR och LPR har praktiskt taget från allra första början varit militärt, politiskt och ekonomiskt underordnade Ryssland och beroende av stöd därifrån. Stödet har emellertid begränsats till vad ryssarna ansett vara sina egna intressen. Under de åtta år dessa ”folkrepubliker” existerat har det inte skett någon mer betydande kapitalinvestering i syfte att modernisera den gamla industriella basen i regionen.⁵⁴ Hjälpen har främst varit av ”humanitär” karaktär, butikerna har försetts med ryska livsmedel, leveranser av el och gas, eller att befolkningen getts möjlighet att fara till Ryssland och arbeta. Ekonomierna i de ockuperade territorierna gick över från hryvnja till rubel, fast utan någon verklig integrering med det internationella, eller ens det ryska, finansiella systemet. De flesta dagliga transaktionerna sker med kontanter, sedelautomaterna är få och användningen av dem är förknippad med höga avgifter.

⁵³ Mer detaljerade uppgifter verkar inte finnas, men 2013 hade oblasterna Donetsk och Lugansk sammanlagt 6,6 miljoner invånare. Enligt en studie från 2019 bodde 3,2 miljoner på ”republikernas” territorium. Främst är det den unga generationen som gett sig av.

⁵⁴ Det enda större projektet var en investering värd 500 miljoner rubel (cirka 7 miljoner euro) i DonFrost-fabriken, som tillverkar kylskåp i Donetsk.

2017 tillkännagav DPR att 43 företag skulle nationaliseras. Det var också en reaktion på Ukrainas blockad av godstransporter, som inletts 2016 som en spontan åtgärd av veteraner och nationalisterna för att påskynda frigivning av krigsfångar. Senare blev det officiell ukrainsk politik. Blockaden gjorde det omöjligt att frakta råvaror från väst till Donbas, samtidigt som export av färdiga produkter stoppades. Syftet med nationaliseringen var att bryta gamla band och inleda en process av nyorientering.

Efter nationaliseringen kom den del av den produktiva ekonomin i DPR och LPR med kontakter med kunder i rysk strategisk industri (tex metallurgin för vapenindustrin) under kontroll av Vneshtorgservis (VTS, ”tjänsten för utrikeshandel”). Det bolaget är registrerat i Sydossetien och har kopplingar till Janukovitjys gamle finanschef Serhij Kurtjenko, som i Ukraina stod åtalad för bedrägeri med gasexport till mångmiljardbelopp. VTS hade en speciell roll i de ockuperade områdena. Fram till invasionen i år hade Ryssland inte formellt erkänt de båda ”republikerna”. Däremot har man erkänt Sydossetien som självständigt och som i sin tur erkänt både DPR och LPR. Bolaget var därmed i stånd att utfärda giltiga exportdokument för att överföra varor från de ockuperade områdena till Ryssland. Affärsmodellen grundade sig på tre principer: politiskt förmedlade kontakter med kunder i Ryssland, långtgående utnyttjande av arbetskraft och en helt och hållet parasitär relation till den tekniskt föråldrade basen i Donbas.

VTS ska också ha försett en annan viktig del av industrin i Donbas – kolgruvorna – med avsättningsmöjligheter. Men enligt bedömningar av den ukrainske fackföreningsmannen Mykola Voljako var 2020 mindre än en tredjedel av de sjuttio gruvorna på de ockuperade områdena i funktion. Det handlade främst om antracit för tillverkning av koks, som var den mest lönsamma och med säkrad marknad. En del kol vidareimporterades också illegalt till Ukraina under VTS täckmantel. Andra gruvor hade förstörts under kriget eller också var produktionen inte hållbar utan subsidier (som Ukraina givetvis vägrade att fortsätta att leverera) och måste därför stängas. Många hade drabbats av översvämning, vilket fick allvarliga konsekvenser också för invånarnas tillgång på dricksvatten. Giftiga substanser läcker ut från gruvorna och hotar att leda till ekologisk katastrof.⁵⁵

De ekonomiska svårigheterna fick förstås omedelbara konsekvenser för levnadsstandarden. Gruvarbetarnas löner är bland de högsta i ”folkrepublikerna” och i slutet av 2019 uppgick de till cirka 16 000-17 000 rubel i månaden (kring 250 euro då). I resten av Ukraina låg genomsnittslönen för gruvarbetare på cirka 15 000 UAH (cirka 470 euro). I andra sektorer i DPR och LPR är inkomstläget än sämre: medellönen är cirka 8 000-10 000 rubel (uppemot 150 euro) och löner över 12 000 rubel ses som mycket höga.⁵⁶ I gruvor och tillverkningsindustri är icke utbetalade löner ett kroniskt bekymmer med lång tradition i Donbas. En alternativ utväg för fysiskt dugliga män är armén, som kan ge regelbunden inkomst.⁵⁷

När konflikten frysts ner drabbades inte butikerna i ”folkrepublikerna” av någon akut varubrist. Enligt invånarna själva är priserna, som de uppger ligger nära vad som gäller i de ryska

⁵⁵ Beträffande de miljömässiga konsekvenserna av nedgången för gruvindustrin i Donbas, se vår artikel från 2019. De farliga arbetsförhållandena i gruvorna i Ukraina har varit ökända sedan sovjetepoken. Värst av alla är kanske A F Zasadko-gruvan i oblasten Donetsk – i en gruvolycka 2007 omkom mer än hundra gruvarbetare där. Under kriget har DPR tagit kontroll över gruvan. 2015 omkom 33 personer vid en gasexplosion.

⁵⁶ I februari 2022 skrev den ryska tidningen Kommersant att genomsnittslönen i DPR låg på 15 000 rubel och 18 000 rubel i LPR. Vi har inte kommit över några siffror som kan bekräfta detta. Hur som helst skulle det bara röra sig om 60 procent av genomsnittslönen i Ukraina.

⁵⁷ Se t ex en intervju med en medlem av LPR:s väpnade styrkor, som tillfångatagits av ukrainarna. Fram till början av kriget hade han varit gruvarbetare i Donbas. Tack vare den kurs hryvnian då stod i, den var mycket mer gynnsam då, tjänade han cirka 1 200 dollar i månaden. Sedan ”folkrepubliken” bildats och gruvan stängts enrullerade han sig som soldat med en lön på 200-300 dollar i månaden (plus gratis mat). Många andra intervjuer med krigsfångar från LPR innehåller intressanta detaljer om vardagslivet i ”folkrepubliken”.

gränsområdena, ett större problem. Inga siffror finns tillgängliga över antalet migranter från DPR och LPR som arbetar i Ryssland, men lokala jobbsajter är fyllda av erbjudanden med löften om betydligt högre löner i exempelvis Rostov-vid-Don. Sammanbrottet för den lokala industrin, samt pandemin, har skapat möjligheter till distansarbete, inom gig-ekonomin eller i call centers för kunder i Ryssland.⁵⁸

Försämringarna har lett till åtskilliga protester. Redan 2016 gick arbetarna i flera gruvor i Makeyevka (DPR) ut i strejk med krav på högre lön. De stämplades som förrädare och sabotörer och blev föremål för säkerhetstjänstens intresse. En annan stor våg av missnöje inträffade 2020. En intern lista över gruvor på väg att stängas läckte till allmänheten. Det ledde till att femtio gruvarbetare i Nykanor-Nova gruvan (Zorynsk, LPR) vägrade gå hem. De stannade under jorden i sex dagar medan deras hustrur demonstrerade ovan jord. Orsaken till protesten var inte bara den planerade stängningen, utan också löner som inte utbetalats på tjugo månader. Strejken uppnådde delvis att de innefrusna lönerna betalades, men företagsledningens planer gick däremot inte att ändra. Protesterna spred sig sedan till fyra andra gruvor, där arbetarna också fått arbeta gratis i månader. Men bara kring hundra gruvarbetare vid Komsomolskajagruvan nära Antracyt (LPR) lyckades ta sig ner i gruvschakten innan myndigheterna reagerade. Protesten ledde till omedelbar återbetalning av delar av vad man var skyldig arbetarna. När bolaget sedan inte klarade av nästa löneutbetalning beslutade arbetarna att fortsätta kampen. Myndigheterna var dock beredda på detta: man stängde av elektriciteten, blockerade mobila nätverk och internet och spärrade av hela staden för att förhindra solidaritetsaktioner. MGB (KGB:s lokala variant) inledde en utredning av dem som organiserat strejken och deras familjer. Mer än tjugo personer anhölls. I juni protesterade cirka 200 kollegor och släktingar utanför de lokala myndigheternas kontor med krav på frigivning, att de inte skulle bestraffas och utbetalning av två månadslöner. Protesten blev framgångsrik, men än en gång enbart partiellt.⁵⁹

Att strejkande gruvarbetare blir föremål för den statliga säkerhetstjänstens intresse är ett tecken på den politiska karaktären hos DPR och LPR. Regimerna har ända från början ägnat stort intresse åt alla former av opposition: 2014–2016 blev flera hundra journalister, pro-ukrainska aktivister och andra presumtiva fiender illegalt inspärrade i koncentrationsläger och *podvals* (källare), där de utsattes för tortyr, skenavrättningar och sexuella övergrepp. Därefter har oberoende fackföreningar och andra arbetarorganisationer lyst med sin frånvaro eller omedelbart utsatts för repression, som i fallet med gruvarbetarna. I enlighet med sovjetisk tradition ägnar sig de officiella fackföreningarna främst åt fritidsaktiviteter och repression.

De båda staternas beroende av Ryssland kommer också till uttryck politiskt och militärt. Från 2014 har den ryska armén inte bara ingripit som hjälptrupp åt separatisterna. De så kallade folkmiliserna i DPR och LPR är i själva verket underställda södra distriktet av den ryska federationens väpnade styrkor. Antalet lokala befälhavare, och civila myndighetspersoner, har reducerats genom en rad utrensningar, där alltför självständigt tänkande blivit avlägsnade.⁶⁰

⁵⁸ Advego, en ”jobbörs” för frilansare, är mycket populär bland arbetarna från Donetsk. Det har också förekommit försök med kryptovalutor (och bedrägliga projekt i släptåg). Denna benägenhet till ”finansiell innovation” är inget förvånande, eftersom administrationen i DPR leds av Denis Pusjilin, som ett tag varit inblandad i det oerhört populära Ponzischemat.

⁵⁹ . Beträffande andra strejker och uttryck för arbetarnas missnöje i DPR och LPR 2020, se t ex en rapport i Novosti Donbassa eller en artikel med detaljerad kronologi över strejken vid metallurgifabriken i Altjevsk (LPR).

⁶⁰ Bland dem fanns Aleksej Mozgovoj, chef för Prizrakbrigaden och enligt egen utsago ”monarkist”. Brigaden bildades ur självförsvarsheterna runt Anti-Majdan i oblasten Lugansk. Mozgovoj's populistiska retorik lockade ett antal utländska ”brigadister” och även en del från vänstern i Slovakien. Hans enhet motsatte sig till att börja med att bli integrerad i LPR:s officiella strukturer, men när han mördats upphörde motståndet snabbt. För en mer detaljerad redogörelse för Prizrak-brigaden, se Volodymyr Isjtjenkos studie.

Om stalinismen var en tragedi upprepas den nu som fars av ”folkrepublikerna” i östra Ukraina: genom terror, propaganda, ”folkdomstolar”, riggade ”val”, social kontroll och slav-arbete, men utan den febrila modernisering, höjda levnadsstandard och massmobilisering som rådde tidigare. Den totala bristen på framtidsperspektiv, åtta år av utgångsförbud och försvårade möjligheter att resa (till exempel om man vill hitta utbildningsmöjligheter på andra håll då diplom från lokala universitet inte erkänns någon annanstans) är särskilt irriterande för de unga.⁶¹ Ukrainska journalister bad nyligen en 25-årig tvångsmobiliserad krigsfånge från DPR att jämföra Donetsk, Charkiv och Bratislava i Slovakien, där han arbetat en tid 2020.⁶² Hans svar får säkerligen slovakiska läsare att flina: ”Donetsk – grå hopplöshet, Charkiv – storslaget, pro-europeiskt, och Bratislava – jomen, det är ju Europa!”. Han sade sig vara mest nöjd om saker och ting fick återgå till vad som rätt före 2014. En oberoende studie från 2019 visade emellertid hela vidden av åsikter bland folk i DPR och LPR. Nära en tredjedel ville ha autonomi inom Ukraina och drygt 23 procent var för annektering till Ukraina utan autonomi, men över 18 procent var för annektering med Ryska federationen och drygt 27 procent för autonomi inom Ryska federationen.

De aktioner gruvarbetare och andra arbetare i den ockuperade delen av Ukraina genomförde 2020 blev inte resultatlösa. Vneshtorgserservis klarade inte av att betala de enorma icke utbetalda lönerna och i juni 2021 meddelade ledningarna för DPR och LPR att en ”ny investerare” var på väg till Donbas. De företag som varit under VTS kontroll togs över av YuGMK-bolaget (”Södra gruv- och metallurgikomplexet”), vars ägare var en relativt okänd affärsman, Jevgenyj Jurtjenko. Han har haft affärer ihop med Konstantin Malofejev, tillskyndare av Anti-Majdan och ”Ryska våren”. Några andra företag kontrolleras av Herkules, ett bolag ägt av Ihor Andrejev. Denne affärsman från Donetsk med intressen i livsmedelsindustri och metallurgi rankades 2012 som nummer 148 på listan över rika ukrainare. När ”republikerna” bildats var han också inblandad i export av skrot från de sönderfallande fabrikerna.

De nya kaptenerna för industrin i Donbas hade planer på en avsevärd ökning av produktionen. Hittills verkar det som om de i varje fall klarat av att betala av en del av sina skulder: om officiella pressreleaser är något att bry sig om har mängden icke utbetalade löner i DPR sjunkit från 2,5 till ”bara” 1,9 miljarder rubel (cirka 29 miljoner euro). Vid metallurgifabriken Altjevsk ska Jurtjenko ha rätt ut allt han varit skyldig de anställda. Vid ungefär samma tidpunkt tillkännagav V V Putin i ett nytt dekret att lokala företag skulle få tillstånd att konkurrera om offentliga ryska anbud. Export- och importkvoter från Donbas skulle också hävas. Tre månader efteråt startade invasionen.

Kapitalistisk utveckling i tider av krig

Framför allt i början av konflikten blev konsekvenserna svåra för ekonomi och politik i Ukraina. Brutna leveranskedjor, förstörelse eller förlust av produktionskapacitet på grund av ockupationen samt att hundratusentals befann sig på flykt innebar att landet inte förmådde dra någon nytta av den cirka sex år långa globala boom, som började ett år efter Euromajdan. I stället hamnade Ukraina i djup recession 2014-2015, som man sedan dess inte hämtat sig fullt ut från. Andelen kapitalinvesteringar i hela ekonomin sjönk till historiskt låga nivåer.

⁶¹ Se t ex åsikterna bland dem som intervjuas i en video av den ryske bloggaren Varlamov, finns med engelska undertexter.

⁶² Att resa från ”folkrepublikerna” var komplicerat, men inte omöjligt. Personer med pass för utlandsresor (till skillnad från ”inrikes pass”, dvs nationella id-kort) kunde ta sig till Europa via Ryssland. Att ta sig in eller ut ur Ukraina hade varit svårt redan från början. Man fick köa och gå igenom omständliga säkerhetskontroller. Pensionärer fick regelbundet utså de mödorna för att få sina pensioner, eftersom man från ukrainskt håll bara betalade ut dem personligen. Studenter från DPR och LPR kunde emellertid skriva in sig vid universitet i Ukraina. 2020 indränktes möjligheterna att resa till Ukraina med pandemin som förevändning, trots att gränspassagera till Ryssland förblev öppna.

Hryvniens minskade värde skakade den lokala finanssektorn och tiotals banker gick bankrutt eller blev av med sina tillstånd.⁶³ Reallönerna minskade med i genomsnitt 25 procent de två år som följde på den mest intensiva fasen av kriget och icke utbetalade löner blev åter en normal företeelse. Andelen personer med en inkomst under existensminimum steg från 17 procent till drygt hälften av befolkningen mellan 2014 och 2015. Även om en minskning skett på senare år⁶⁴ har den ännu inte återgått till den tidigare nivån. Denna ekonomiska och sociala katastrof kan jämföras med vad Grekland råkade ut för 2008. I Ukrainas fall åtföljdes den dessutom av militarisering.⁶⁵

Ukraina erhöll 3 miljarder dollar från det ryska lån Janukovitj förhandlat sig till. Men på grund av kriget vägrade man återbetala det. I stället vände man sig till IMF, som redan i april 2014 godkände ett nytt lånepaket. Volymen steg gradvis till 17,5 miljarder dollar. I juni 2014 undertecknade landet också associationsavtalet med EU, men det dröjde nästan tre år innan alla medlemsstater ratificerat det. Avtalet avskaffade de flesta tariffer, men införde också skyddsperioder, framför allt för import av en viss sorts varor från EU, som bilar och en del jordbruksprodukter. Följden blev att Ukrainas export till EU ökade med 87 procent mellan 2016 och 2021. Avtalet har också underlättat arbetskraftens rörlighet: sedan juni 2017 kan medborgare med biometriskt pass under 90 dagar vistas i EU-länder utan visum. Vid ungefär den tidpunkten började andelen ukrainska arbetare på arbetsmarknaden i Slovakien att öka för att snabbt bli större än andelen från andra länder. Den ökade arbetsmigrationen går också att se i den ökade andelen penningöverföringar i Ukrainas BNP.

IMF:s program innehöll alla de välkända villkoren: bort med energisubsidier till hushållen, privatiseringar, fiskal återhållsamhet och stärkande av rättssystemet. Ett av målen var att förbättra affärsklimatet och locka utländska investeringar. Ukrainas framsteg på de områdena var dock ytterst ojämna. När det gäller privatiseringar kunde staten sälja en del minoritetsandelar i regionala energibolag och starta en rad mindre projekt. Privatiseringen av större företag har emellertid stött på problem. Fabriken i hamnen i Odessa var en gång den största tillverkaren av ammonium och karbamid för produktion av konstgödsel i Sovjetunionen. Tre försök att avyttra fabriken har misslyckats på grund av att den tyngs av skulder från inköp av gas och tvister rörande tidigare omgångar av privatiseringen. Under tiden har fabriken utrustning blivit föråldrad och utgångspriset har sjunkit. För närvarande finns 25 ”större” projekt på gång (bl a fabriken i Odessa), ett framgångsrikt genomfört projekt och ett pågående projekt listat på den privatiseringsportal online som öppnades 2020. I allmänhetens ögon är överföringen av statsägda företag i privata händer impopulärt, precis som försäljningen av jordbruksmark. Enligt en studie från slutet av 2021 var det bara 11 procent som betraktade genomförandet av de västliga institutionernas program som rätta sättet att påskynda Ukrainas utveckling.⁶⁶ Å andra sidan har planerna på privatisering heller inte lett till några större protester eller strejker på senare år.⁶⁷

⁶³ PrivatBank, som ägdes av Ihop Kolomojskyj och Gennadiy Bogoljubov, hamnade också i trubbel. Som en av de första affärsbanker som bildats efter att Ukraina blivit självständigt kontrollerade den merparten av den inhemska marknaden. Den använde sig av konsumenternas insättningar för att ge stora lån till aktieägarnas bolag. Under krisen 2014-2015 framgick att den inte hade tillräckligt med kapital och 2016 nationaliserades den. Utredningen om de ljusskygga affärerna pågår fortfarande. Den ukrainska filialen av redovisningsgiganten PwC, som godkänt dess finansiella status, blev sedan av med sitt tillstånd att ombesörja revisioner.

⁶⁴ Förändringarna har också att göra med att ukrainsk statistik sedan 2015 inte inkluderar de ockuperade områdena i oblasten Donetsk och Lugansk.

⁶⁵ Medan försvaret 2013 utgjorde cirka 1,6 procent av Ukrainas BNP hade andelen 2015 ökat till drygt 3,2 procent.

⁶⁶ Det alternativet är mest populärt (cirka 15 procent) i västra Ukraina och minst populärt i öster (4,3 procent). I Donbas är siffran 7 procent. Bara 8,5 procent av ukrainarna anser också att statens roll i ekonomin bör reduceras.

⁶⁷ 2020 bidrog emellertid en demonstration till att stoppa den planerade privatiseringen av Artensil-fabriken i

Så är inte fallet på ett annat område. För en familj på tre personer med genomsnittlig inkomst och boende i en tvårumslägenhet i Kyiv gick 2013 elräkningen på 6 procent av inkomsten. 2020 hade det stigit till drygt 16 procent. Prisstegringen berodde inte bara på statens politik, utan också på avregleringen av gasmarknaden eller avskaffandet av ”särskilda tariffer” för elektricitet. De åtgärderna har mötts av protester. 2016 organiserade fackföreningarna en demonstration som samlade 50 000 i Kyiv med krav på stopp för höjningen av energipriserna. I mer blygsam form upprepades den två år senare och mindre protester förekom också i övriga regioner – senast i fjol. De har emellertid inte lyckats stoppa de ökade levnadsomkostnaderna.

Trots att energipriserna rusade uppåt erfor kolgruvearbetarna inte någon löneökning. Minskningen av statens underskott och stärka den fiskala återhållsamheten innebar också minskade subsidier till gruvsektorn. Åtskilliga protester har förekommit mot obetalda löner eller planer på nedläggning av gruvor under paroller som ”Hungliga gruvarbetare – en skam för Ukraina”. Gruvarbetare från den icke ockuperade delen av oblasten Lugansk stannade kvar under jord i många dagar i kamp för utbetalning av löner som inte utbetalats på månader eller år. Försämringarna inom sektorn ledde också till några desperata aktioner. 2016 försökte ledaren för det oberoende gruvfacket i oblasten Donetsk tända eld på sig själv i energiministeriets byggnad. En rad hungerstrejker har också ägt rum. Gruvarbetarnas aktioner var heller inte begränsade till Donbas. Vid en rad tillfällen har gruvarbetare i västra Ukraina blockerat motorvägen mot Polen eller gått i strejk. 2020 vägrade deras kollegor i Kryvyj Rih att gå upp till markytan. I de gruvor som ägs av Achmetov och Kolomoiskyj utvinns järnmalm för den lokala stålindustrin samt för det amerikanska stålverket i Kosice (Slovakien). Arbetarna kräver en förändring av lönesystemet samt nyinvesteringar i den föråldrade utrustning, som lett till flera arbetsplatsolyckor.

Förutom gruvarbetarna, som typiska representanter för den ”gamla” arbetarklass som hotas av långsiktig nedgång för deras sektor⁶⁸ har mobiliseringar på senare år även förekommit i andra sektorer, om än inte i samma utsträckning. Vid järnvägen har arbetarna tagit kamp mot en ny, mer ”management-inriktad” inställning till de anställda, och vid upprepade tillfällen använt sig av ”den italienska metoden”, dvs maskningsaktioner.⁶⁹ Under pandemin har fackföreningar inom hälsovården varit aktiva, framför allt när det rört obetalda löner och covid-bonus.⁷⁰ Olika protester och försök till organisering fortsatte fram till krigsutbrottet. Exempelvis gick lärare vid tjugo skolor i Transkarpatien ut i strejk på hösten 2021 med krav på utbetalning av löner (sammanlagt skulder på 600 000 euro). Samtidigt påbörjades en begränsad strejk bland kurirerna vid Kyiv Bolt med krav på garanterad daglig minimilön.⁷¹

ArcelorMittals anläggning i Kryvyj Rih blev också skådeplats för intensiva protester. 2018 klagade arbetarna över långsam ökning av lönerna och trakasserier mot fackligt aktiva. Över 12 000 undertecknade en petition med krav på efterlevnad av kollektivavtalet, löneökningar, grundliga säkerhetskontroller av alla byggnader samt personalchefens avgång – hon hade gjort sig känd för sin hårdföra stil. Anställda vid fabriken järnvägsavdelning, som sköter transport av råvaror och färdiga produkter, inledde en ”italiensk strejk” samordnad med de

Soledar (oblasten Donetsk), en av de största saltfabrikerna i Europa. Efter invasionen i år har den fått avbryta tillverkningen.

⁶⁸ För en detaljerad genomgång av läget för gruvarbetarna, se den engelska översättningen av Vitaly Atanasovs artikel från 2016.

⁶⁹ Den taktiken har en specifik orsak i Ukraina. Transportstrejker som kan störa passagerartrafik eller hota företag från att fungera dygnet runt är förbjudna enligt Artikel 18 i ”Transportlagen”. Strejken i fråga hade utlysts av den mindre och mer aktivistiska Järnvägsarbetarnas fria fackförening (VZPU), medan den större Järnvägsarbetarnas fackförening och transportarbetarfacket tog avstånd från aktionen.

⁷⁰ För en detaljerad redogörelse för läget på sjukhusen i Ukraina via sjuksköterskan Nina Kozlovskaja, se artikeln från 2020.

⁷¹ Se även artikeln om Glovokurirernas kamp.

järnvägsanställda. Vid tidpunkten strejkade de senare för högre löner, säkrare arbetsförhållanden och modernisering av de föråldrade tågagnarna. Då stål fabriken i Kryvyj Rih inte kunde producera något utan järnvägsavdelningen ledde strejken snabbt till att anläggningen paralyserades. Företagsledningen hotade de strejkande med polis och att gå till domstol, eftersom det fanns stor risk för att pipelinen för gas skulle skadas allvarligt på grund av tryckminskning. Arbetarna stod emellertid på sig och erhöll en löneökning på 25 procent. Den avskydda personalchefen avgick också till sist, men tvister om efterlevnaden av kollektivavtalet fortsätta under hela förra året, precis som kampen för bättre arbetsmiljö.

ArcelorMittals ankomst var en symbol för den boom som rått i ukrainsk ekonomi i början av 2000-talet. Pro-västliga regeringar ville ha en fortsättning på detta efter Euromajdan, men kriget skulle avsevärt minska Ukrainas attraktivitet i det globala kapitalets ögon. 2015 föll andelen utländska investeringar av BNP under noll för första gången någonsin. Sedan en viss stabilisering av kriget uppnåts ökade investeringarna igen, utan att nå de nivåer som rått före krisen. Bara ett fåtal projekt skapade mer än 500 nya jobb mellan 2014 och 2019: Fujikura (tillverkning av kablage för bilar), Jabil (kretskort, set-top-boxar), Flex (kretskort, skraddarsydda grafiska komponenter och applikationer), Head (sportutrustning), Leoni (ledningsnät). Med två undantag var samtliga företag som varit aktiva i Ukraina tidigare. Likaså gjordes kapitalinvesteringar för över 100 miljoner dollar av välkända företag: förutom ArcelorMittal även Bunge (spannmål, oljor) och Cargill (spannmål).

I ett tal i början av 2020 kunde president Zelenskyj därför förklara att Ukraina hade en bit kvar innan man kunde utropa sig till ”Öst- och Centraleuropas investerings-Meckla”. Redan då stod det emellertid klart att den ekonomiska cykeln var på väg in i en nedgångsfas. Med pandemin hamnade Ukrainas ekonomi åter i recession. Fyra år av tillväxt jämförbar med Slovakiens var över. Men som Världsbanken konstaterade 2019 skulle Ukraina med den takten behöva ytterligare 50 år för att kunna tävla med Polen. Sedan dess har invasionen förstås ytterligare ökat klyftan.

Nationalistisk trötthet

Sedan 2013 har extremhögern inte skaffat sig något större formellt inflytande i parlament och regering. Med Euromajdan och kriget i Donbas har dock hela det politiska spektrumet förflyttats högerut, vilket lett till att även personer som tidigare inte haft några sådana tendenser plötsligt förvandlats till nationalistiska hökar. Petro Porosjenko, president i Ukraina 2014-2019, var en gång med om att grunda Janukovitjs Regionernas parti, för att senare hoppa av till Jusjtjenkos läger och därefter ett kort tag vara handelsminister i Azarovs regering (under Janukovitjs tid som president). Denne flexible politiker förvandlades 2014 snabbt till en hårdför nationalist. Redan som presidentkandidat lovade han att intensifiera och stärka operationen i Donbas, som han sade skulle ”härda Ukraina som nation”. 2015 undertecknade han lagar om ”de-kommunistisering”, som gjorde det omöjligt för de så kallade kommunistpartierna att verka. Lagen om ”legal status till ära och minne av dem som under 1900-talet kämpat för Ukrainas självständighet” beviljade en särskild status åt ett tiotal organisationer (och deras medlemmar), bl a OUN, UPA och det antibolsjevikiska Nationernas block. Porosjenko drev också på för förändringar av språk- och kulturpolitik i syfte att stärka ukrainsk identitet.

Under tiden som president återgick han sakta men säkert till ”en stark presidentmakt” och omgav sig enbart med sådana som var lojala mot honom. Under hans styre varnade både inhemska och utländska observatörer för växande auktoritära tendenser, som bl a tog sig uttryck i påtryckningar på journalister och anti-korrupsions aktivister. En atmosfär uppstod där man letade efter en inre fiende (dvs anhängare till Anti-Majdan, *selars*, ”femte kolonnen”), vilket också drabbade arbetarorganisationerna. Exempelvis anklagades

protesterande gruvarbetare hela tiden för att vara Achmetovs schackpjäser mot Kyiv i syfte att skydda hans monopol. Säkerhetstjänsten intresserade sig också för detta, men misstankarna gick inte att bekräfta och, tack vare internationell solidaritet, upphörde trakasserier av arbetarna. Under protesterna i Kryvyj Rih 2020 gick agenter från SBU [Ukrainas motsvarighet till KGB] ned i gruvgångarna för att förhöra gruvarbetarna. Deras familjer utsattes också för trakasserier och man försökte göra det svårt att anordna gatuprotester i andra städer genom att utsätta privata bussbolag för påtryckningar. Företaget försökte få arbetarnas protester olagligförklarade och drev frågan ända upp i domstol.⁷²

Till att börja med hade Porosjenko varit kritisk till den blockad av DPR och LPR, som veteranorganisationer och grupper inom yttersta högern inlett 2016. Med tiden anammade även han idén och lät senare – när han inte längre var president – förstå att tanken på att häva den skulle vara likvärdigt med landsförräderi. Under Porosjenkos tid vid makten hårdnade den ukrainska statens politik gentemot de ockuperade områdena och befolkningen där. Hundratusentals som fördrivits från ”folkrepublikerna” fann sig utan någon hjälp med att hitta bostäder och möjligheter att försörja sig. De var tvungna att förlita sig på stöd från välgörenhetsorganisationer som Vostok SOS (”SOS Öst”). Högsta domstolen olagligförklarade trakasserier i form av utbetalning av pensioner och socialhjälp till personer som, av en rad olika skäl, stannat kvar på ockuperat territorium. Ändå fortsatte de. Fackligt aktiva som uttalade sig mot blockaden och försökte bygga broar mellan folk på ömse sidor av ”kontaktlinjen” utsattes för hot från frivilliga inom yttersta högern som vant sig vid polisens låt gå-inställning. Under kampanjen inför presidentvalet 2019 hårdnade Porosjenkos retorik än mer. Hans centrala kampanjslogan var ”Armén! Språket! Tron!”.

En sociologisk studie före valet undersökte vad folkopinionen ansåg om läget i Donbas. Drygt hälften betecknade invånarna i DPR och LPR som ”offer för omständigheterna” eller ”gisslan hos illegala väpnade grupper”. Bara en tredjedel av de tillfrågade förordade en militär lösning eller stopp för allt ekonomiskt flöde, bl a ålderspensioner. En klar majoritet föredrog däremot en strategi inriktad på att skapa en ”normal tillvaro” in på icke ockuperat område. Med andra ord ansåg en övervägande del av befolkningen att fokus skulle ligga på att skapa ett lockande alternativ till regimerna i Donbas och på så sätt underminera dem.

Detta förebådade vad presidentvalet 2019 skulle resultera i men även en annan utveckling av stämningarna. Porosjenko fick bara 25 procent i andra omgången (cirka 15 procent av hela väljarkåren) och lyckades bara få majoritet i oblastet Lviv. På alla andra ställen hette vinnaren Zelenskyj – en kandidat från en judisk ryskspråkig familj i Kryvyj ris, som kandiderade på ett program om att få slut på kriget genom förhandlingar. I parlamentsvalet några månader senare var valdeltagandet knappt 50 procent, den lägsta siffran sedan Ukraina blev självständigt. Drygt två tredjedelar av platserna i parlamentet fördelades mellan partier som haft en ganska ljum hållning till frågan om att stärka Ukrainas nationella identitet (”Folkets tjänare”, Zelenskyjs parti) eller direkt fientliga till det (”Oppositionella Plattformen – Pro-Liv”).⁷³ Folk hade uppenbart tröttnat på krig och nationalism. I en opinionsmätning knappt ett år efter valen var bara en femtedel av befolkningen för en militär lösning på konflikten i Donbas och drygt hälften emot en sådan.

Zelenskyj och hans parti vann tack vare modern politisk marknadsföringsteknik och att vara anti-Porosjenko: för en förnuftig lösning på konflikten i Donbas, mot ”ultra-ukrainska” överdrifter inom kulturpolitiken, för en begränsning av oligarkernas makt och mot korruption. Före valet lovade Zelenskyj till exempel att oligarkernas konfiskerade tillgångar skulle

⁷² Efter att ha överklagat har gruvarbetarna segrat – för tillfället.

⁷³ Svoboda ställde upp som en del av den breda koalitionen runt Nationella kåren, Högra sektorn och andra mindre partier inom yttersta högern. De fick inte mer än 2,15 procent av rösterna och en plats i parlamentet.

användas för att höja lärarlönerna till 4 000 dollar (dvs en mer än tiofaldig ökning). Men den bubblan skulle snart brista. Avslöjandena i *Pandora Papers* undergrävde bilden av en orubblig kämpe mot eliten och inte ens ett gradvist avståndstagande från Kolomojskyj kunde ändra på detta. På fronten i öster skedde inga större framsteg och alla förslag om kompromisser möttes av protester från yttersta högern. Ett nytt lagförslag beträffande säkerhetstjänsten SBU, som en av presidentens barndomsvänner var chef för, skulle avsevärt ha stärkt dess möjligheter till övervakning. Höjda energiavgifter och en jordreform, som gjorde jordbruksmark till marknad, visade att Zelenskyjs mittenpolitik inte innebar något slut på impopulära reformer. Bland dessa har också ingått försök att minska fackföreningarnas rättigheter eller införande av innovationer som ”zero hours” kontrakt. Å andra sidan var inte ens IMF nöjt med hur dess program genomfördes. Ett allmänt missnöje bredde ut sig: vid halva mandattiden hade Zelenskyjs popularitet sjunkit. En tendens som skulle ändras först när presidenten gjorde sitt första uttalande på videolänk – från det belägrade Kyiv.

I en virvel av katastrofer

I denna artikel har vi följt händelseutvecklingen de senaste trettio åren. I backspegeln – och med alla de fördelar det perspektivet har att ge – utgör dessa händelser en kontinuerlig tragedi för den ukrainska arbetarklassen. Februari 2022 är bara nästa akt.

Under strejkerna i skiftet från 1980- till 1990-tal var privatisering ett av kraven från gruvarbetarna i Donbas. Det tycktes utgöra en garanti för självständigheten: de ville inte att deras öde skulle ligga i händerna på de gamla härskarna i Moskva, lika lite som hos de nya i Kyiv. Därigenom kan de symboliskt sägas ha förberett den katastrof som senare skulle drabba hela Ukraina. Det ledde till långsamt sönderfall för en hel livsstil, avfolkning av hela regioner, samhällelig upplösning. Våld och förstörelse trängde in i arbetarnas tillvaro i omedelbar form av brottslighet plus strukturella uttryck som ökad självmordsbenägenhet och minskad livslängd. Arbetarnas motstånd gick inte helt att knäcka, men deras kamp präglades alltmer av desperation. Som Oleg Dubrovskyj påminner om blev arbetarna i en tid då lönerna i stor omfattning inte längre betalades ut tvungna att kämpa för rätten att över huvud taget få vara lönearbetare – och inte slavar.

Tillsammans med det arv Sovjetregimen lämnat efter sig i form av upplösning och avpolitiserad bereddes scenen för dominans av lokala herrar, som utlovade skydd av arbetarna sektoriella och regionala intressen i den brutala konkurrens som tagit över. På samma gång var inte den nya kapitalistklassen och dess politiska representanter i stånd (eller villig) att skapa förutsättningar för normal kapitalistisk utveckling, inte ens på den nivå som blivit normal i de flesta andra länderna i det forna östblocket. I stället uppstod en kamp om positioner, som villkor för ”politisk ackumulering”. Aktörerna bakom denna konflikt använde sig av den nationella frågan, som omedelbart också fick ett socio-ekonomiskt innehåll. En pro-rysk inställning förknippades med nostalgi för sovjettiden, en patriarkalisk omsorg om en privilegierad ställning för gruvor och tung industri. Å andra sidan var ett pro-europeiskt fokus på ”anslutning till Europa” knutet till förhoppningar om löner och levnadsförhållanden på europeisk nivå.

Efter krisen 2008 intensifierades de sociala motsättningarna runt om i världen. Nationalistiska krafter på yttersta högerkanten accelererade. För Ukrainas vidkommande spelade också två decennier av usla resultat, då man inte förmått ta sig ur den ryska inflytandesfären, en roll i denna process. Att kunna ta sig bort från den sfären framstod för en del av befolkningen som enda möjligheten till framsteg. 2013 exploderade det ackumulerade missnöjet på ett sätt som regimen inte klarade av att trycka tillbaka. Janukovitjs vändning i auktoritär riktning kom inte snabbt nog och var inte tillräckligt kraftfull, men hundratals döda på Självständighetstorget räckte för att protesterna skulle bli omöjliga att hejda.

En spiralrörelse hade inletts och det fanns många som ville ta till vara den energin. Regimförändringen innebar att den del av kapitalistklassen kom till makten som tidigare varit åsidosatt. I gatustriderna med polisen stärktes extremhögerns inflytande. Kapitalisterna i Donbas hoppades att Anti-Majdan skulle ge dem möjlighet att behålla sin ställning under nya förhållanden samtidigt som Ukrainas integritet bibehölls. En del av arbetarna i Donbas fruktade att de efter Euromajdan skulle stå utan representation. I det läget ingrep Ryssland på ett avgörande sätt. Åtta år senare är detaljerna bakom de ryska besluten ännu höljda i dunkel. Det verkar som att Krim till en början var enda målet, främst på grund av dess militära betydelse. Öron i öst och sydöst – som eldades på med propaganda i tv, yrkesprovokationer från andra sidan gränsen och återstoden av strukturer lojala mot Regionernas parti – tjänade till att avleda uppmärksamheten från annekteringen av Krim och försvaga den nya regimen i Kyiv, som inte klarade av att reagera på något adekvat sätt.

Det är oklart i vilken utsträckning befälhavare som Girkin/Strelkov kunde agera på egen hand under denna period. Det kan ha varit så att bildandet av permanenta ”republiker” ursprungligen inte ingått i den ryska planen. I takt med att händelseutvecklingen blev det dock klart att DPR och LPR, i kombination med militärt stöd från Ryssland, kunde vara till nytta för att stärka trycket på lång sikt. Det konventionella krig och den efterföljande nedfrysade konflikten fungerade som en broms på all ekonomisk utveckling och planerna på integrering i västliga strukturer. Framför allt var ukrainskt medlemskap i Nato otänkbart så länge som bestående territoriella dispyter existerade i öst. I Minsk-processen och förhandlingarna i det så kallade Normandie-formatet kunde Ryssland, som utgav sig för att enbart agera som medlare samtidigt som man också hade huvudrollen bakom de båda marionettstaterna, diktera villkoren för fortsatt samexistens. Ukraina var därmed halvvägs ute ur den ryska inflytandesfären. I det sammanhanget spelade ”folkrepublikerna” samma roll som Transnistrien gentemot Moldavien eller Abchazien och Sydossetien gentemot Georgien. En återgång av de ockuperade områdena under Kyivs kontroll, om nu något sådant är tänkbart, skulle inte vara möjlig utan eftergifter som permanentar Ukrainas bräckliga position och lämnar dörren öppen för att landet kan hamna i ”den ryska världen” igen. Den situationen skulle bara förändras genom händelserna i februari 2022, åter till följd av ensidigt ryskt agerande. Fram tills dess hade Ryssland helt klart haft taktpinnen.

Inte heller sedan associationsavtalet med EU undertecknats 2016 skedde något ekonomiskt mirakel i Ukraina. Levnadsstandarden förbättrades helt klart, men avsevärdas regionala klyftor består och landet ligger fortfarande långt efter sina närmaste grannar i väst.⁷⁴ Trots alla slagord lyckades Euromajdan inte i grunden förändra ekonomins klanstruktur. Man påverkade bara maktbalansen mellan olika delar av kapitalistklassen. De nationella stämningar som piskats upp av kriget och den politiska eliten under Porosjenko krympte utrymmet för all frigörande politik och skiftade fokus från materiella frågor till frågor rörande nationell identitet och sökande efter inre fiender. I det område som Kyiv kontrollerade upprätthölls ändå normala villkor för borgerlig demokrati och rättsstat – i synnerhet sedan den hetaste fasen av kriget var över. Där var arbetarna i åtnjutande av grundläggande yttrandefrihet och föreningsrätt, och så vidare. Så är inte fallet i DPR och LPR, där olika gäng härjar godtyckligt under överinseende av den ryska staten. De kan inte beskrivas som något annat än koloniala administrationer.

En av de stora framgångarna för Anti-Majdan var att gruvindustrin i oblasten Donetsk och Lugansk räddades undan Kyivregeringarnas likgiltighet och hotet om EU-diktat. Propagandan

⁷⁴ 2019 gick hälften av inkomsterna i ett genomsnittligt ukrainskt hushåll till livsmedel och alkoholfria drycker. Knappt 2 procent användes för rekreation och kultur eller hotell och restauranger. I Slovakien ligger motsvarande siffror på 17 procent, 5 procent respektive 4 procent. Läsare i väst behöver inte påminnas om att Slovakien är långt ifrån något paradiset.

har slitit hårt med att ge intryck av att gruvarbetarna spontant tagit till vapen för att försvara sin existens. Åtta år senare står det klart att detta inte på minsta vis stämde. En betydande del av gruvorna har övergetts eller förstörts. Varken satsningen på privatisering i början av 1990-talet eller förhoppningar om något slags återgång till gamla goda tider under en kristet-ortodox stalinisms baner har fört något gott med sig för arbetarna i Donbas.

Ekonomiska förändringar runt om i det forna östblocket har inneburit nedgång för stora delar av den ”gamla” industrin, fabriksnedläggningar, att maskinparker lämnats åt sitt öde och sammanbrott för gruvorna. Men även USA har sitt rostbälte. Avindustrialiseringen har pågått olika länge, men överallt åtföljts av misär, stort lidande för hela grupper av arbetarklassen och en explosion av patologiska inslag som våld i hemmen och drogberoende. I Ukraina efter 2014 har emellertid den ändlösa processen med ekonomisk förändring nått sitt mest brutala stadium: gammalt fast kapital, som visat sig icke lönsamt under nya förhållanden har förstörts, när det nu inte skett i form av artillerigranater och missiler.

Översättning: Björn Erik Rosin

Original: [The tragedy of the Ukrainian working class](#)

Lästips

Zbigniew Marcin Kowalewski: [Erövringen av Ukraina och den ryska imperialismens historia](#)

Rohini Hensman: [Socialistisk internationalism och kriget i Ukraina](#)

Mustafa Dzemilev (intervju): [Krimtatarernas lidande](#)

Laurent Geslin: [Ukraina utnyttjar kriget till nyliberala reformer](#)

[New Left Review om kriget i Ukraina](#) (intervjun ”Mot avgrunden och artikeln ”Krigets grunder”)

[Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#) (artiklar ur internationell press)

Dokument:

Vladimir Putin: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#)

[En rysk plan för folkmord på Ukrainas folk](#)